

State Authority and Legal-Social Challenges of the Official Time Law in Pahlavi Era Iran

Zohair Siamian Gorji*

Mohammad Javad Mohseni**

Abstract

The change in traditional timing by establishing official time as the country's official time in Iran to align with modern international standard time was one of the most important issues in the modernization policy of the Pahlavi era. After approving the rules and laws of Iran's official time according to Tehran's horizon in 1928 and 1935 and implementing the 24-hour modern timing model, the government initiated programs in the state organization, social relations, and economic activities of Iranian society to implement it, which was accompanied by challenges. The nature of these challenges and how the government dealt with them is the issue of the present article. Therefore, one can ask: What were the challenges of officializing time in Iran during the Pahlavi era, and what were the government's programs in facing these challenges and people's reactions to them?

The article's hypothesis is that the shift from the concept of traditional time to modern timing in the modernization process of the Pahlavi era and the officialization of time created unprecedented issues for the government. These issues were addressed using the authority of the modern state and its legal-judicial capacity, allowing cultural and social adaptation to take shape in Iranian society.

Examining documents and explaining the events of that period through historical methods shows that the government, in implementing this law in state institutions and society, faced cultural, religious, social, and geographical challenges due to differences

* Assistant Professor of History, Shahid Beheshti University (Corresponding author), z_siamian@sbu.ac.ir

** Master's in History of Islamic Iran, Shahid Beheshti University, mr.mohammadjavad.m@gmail.com

Date received: 23/06/2024, Date of acceptance: 22/09/2024

in traditional and modern timing foundations, which also affected economic activities. The government ultimately succeeded in institutionalizing official time in contemporary Iranian society by resorting to methods of compromise, incentive-punitive culture-building, along with utilizing legal-judicial powers

Keywords: Modernism, First Pahlavi, Official Time, Modernization, Standardization, Social History.

Introduction

The social transformation process of the modern era in relation to new technologies such as mechanical clocks is an intriguing topic in the field of social modernization across different societies. In modern society, both micro and macro aspects of life are influenced by precise temporal patterns. These precise patterns, established through government regulations with various political and economic motivations, penetrated many aspects of people's lives through 24-hour mechanical clock technology from the early modern period, giving direction to society.

In this context, the management and direction of time became prominent not only for individuals and industries in the modern era but also for governments and political-economic powers such as the modernizing Pahlavi government. They sought to establish their desired temporal rules in societies under their control to achieve maximum efficiency and productivity in human and industrial actions in minimal time, using these rules to enhance governance quality at all levels and increase its durability.

Thus, the new regulation of timing and establishment of official time as national time to align with global time was among the most important aspects of Iran's modernization during the Pahlavi era. This needed to be implemented through legislation by state institutions at all government levels and in all socio-economic relations. After standardizing all regions' time with Tehran in 1928 through state supervision, and then establishing official time in the country in 1935 based on the government's legal authority, a unified temporal order based on state administrative organization and legal foundations was established uniformly across the country. This had consequences at both governmental institutional and social relationship levels, especially as the Pahlavi government needed to reconstruct communication processes between state and society in implementing these policies and programs, which faced challenges at the level of people's social actions.

Despite attention from non-Iranian researchers to this topic in Middle Eastern studies and national or world history, the issue of time standardization and its foundations and

consequences has not been studied as an independent subject in historical research about contemporary Iranian history by Iranian and non-Iranian researchers.

The challenges faced by the Iranian state and society during that period in defining and establishing official time and modern 24-hour scheduling are defined as the present article's problem. The research question is: What solutions did the government employ to address the challenges of time standardization in Iranian society during the Pahlavi period? The article's hypothesis is that the shift from traditional temporal concepts to modern timing in the Pahlavi era's modernization process and time standardization created unprecedented issues for the government's modernization policies, which were resolved through the modern state's authority and its legal-judicial capacity, enabling cultural and social adaptation in Iranian society.

Materials & Methods

This research aims to examine the Pahlavi government's challenges in establishing official time nationwide by utilizing historical methods and recovering documents and records from that era, particularly administrative documents and circulars that reflect the intellectual framework and intentions of policymakers in this field. By explaining events in their historical context, the research seeks to investigate both obvious and hidden aspects of these challenges. These efforts aim to draw as clear a picture as possible of the process through which Iranian society experienced a significant shift in timing and time-orientation, profoundly affecting its vital structure in all dimensions.

Discussion & Result

Analysis of existing documents from the first Pahlavi period indicates that these challenges were novel in their variety, scope, and political, social, economic, and cultural dimensions. These challenges, due to their diversity and origins, as well as their specific connection to Iran's geographical and cultural sphere, required their own unique solutions. The Pahlavi government's approach to understanding and managing these challenges can be divided into two general categories.

Conclusion

The government largely accepted geographical and religious challenges through appropriate understanding of social conditions and contemporary national circumstances. It managed these challenges by bearing the costs of organization and employing alternative initiatives and methods to compensate for flexibility in

implementing modern temporal order, using the capacity of that same modern temporal order and changes in working hours. Thus, it drew Iran's temporal modernization map with these challenges in mind. However, in the realm of social relations and human resources, the Pahlavi government took a somewhat different approach. In this regard, utilizing legal legislative, executive, and judicial levers, it first drew a comprehensive and precise map of modern timing in Iran based on a coherent and coordinated temporal structure. Then it established its laws accordingly. Subsequently, to establish and implement these temporal laws, it strongly employed its judicial authority. It deprived law-breakers of various social and economic privileges through various legal and judicial measures to break down elements resistant to modern time law, and it can be said that it was largely successful in this endeavor.

Bibliography

Documents

KOMAM (*Kitābkhāne, Mūze wa Markaze asnāde Majlese šorāye eslāmi*) (1305), 101168714; (1315-1316), 1011101271196, [In Persian].

SAKMA (*Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān*) (1300), 293001478; (1302), 297012457; (1305), 297000689, 310020027, 360000848; (1306), 210001489, 2970002295, 310018773; (1307), 297030994, 310067227; (1308), 297045202, 912973312; (1309), 293078720; (1310), 220018258, 297036837, 310067486; (1310-1311), 240034244; (1311), 293028221, 297009843; (1313), 297027824; (1314), 210007741, 240055687, 9629819340; (1314-1316), 230003699; (1316), 293091994, 310062759; (1317), 293014318; (1319), 9629824204; (1319-1320), 9629818001; (1321), 9629310173; (1330 q), 370012060; (1335 q), 210003466; (nd.), 310047294, [In Persian].

Books

ĀdibZāde, Majid (1389), *Generative modernity and sterile thinking: the historical challenge of the modern state and the fertility of humanities in Iran*, tehrān: qoqnus, [In Persian].

Akbri, Moḥamad'ali (1384), *Genealogy of the new Iranian identity (Qajar era and Pahlavi era)*, tehrān: šerkte entešārāte 'elmi wa farhangī, [In Persian].

Atābaki, Turaj (1385), *The authoritarian modernization of society and government in the era of Reza Shah*, tarjomeye mahdi ḥāqiqatqāh, tehrān: entešārāte qoqnus, [In Persian].

Atābaki, Turaj (1390), *State and subjugation (the rise and fall of authoritarian modernization in Türkiye and Iran)*, tarjomeye āraš azizi, tehrān: entešārāte qoqnus, [In Persian].

Bālslo, Siwān (1400), *Iranian masculinity (in late Qajar and early Pahlavi)*, tarjomeye la'yā 'ālīniyā, tehrān: hamān, [In Persian].

Berk, Piter (1393), *History and social theory*, tarjomeye ḥoseyn'ali noḡari, tehrān: tarhe now, [In Persian].

Ebrāhim Nežād, Hormoz (1402), *History of medicine in Iran: profession, expertise and politics*, tarjomeye moḥamad karimi, tehrān: širāza, [In Persian].

155 Abstract

- Ferbern, Māylz (1394), *Social history: issues, strategies and methods*, tarjomeye ebrāhim musā pur bešeli wa moḥamad ebrāhim bāseṭ, tehrān: entešārāte sāzmāne samt, [In Persian].
- Hāl, Estoārt Wa Barm Gibon (1403), *An introduction to the understanding of modern society*, goruhe motarjemān, tehrān: našre āgah, [In Persian].
- ḲalilikU, Moḥamadreḡā (1373), *Development and modernization of Iran during the period of Reza Shah*, tehrān: mrkaze entešārāte jahāde dānešgāhi, [In Persian].
- Karimiyāne Sardašti, Nāder (1384), *The history of chronology and the watchmaking industry*, tehrān: amirkabir, [In Persian].
- Keronin, Estefān (1398), *Pahlavi army and government*, tarjomeye qolāmreḡā ‘alibābāyi, tehrān: entešārāte kojasta, [In Persian].
- Lidman, Sun Erik (1388), *In the shadow of the future (the history of the thought of modernity)*, tarjomeye sa‘id moqadam, tehrān: āktarān, [In Persian].
- Mak Rāyld, Dāneld wa Awrām Teylor (1397), *Social theory and social history*, tarjomeye moḥamad qafuri, tehrān: entešārāte sāzmāne samt, [In Persian].
- Manāšeri, Deywid (1397), *Educational system and building modern Iran*, tarjomeye mohamadhosenyn bādāmči wa ‘erfān mosleh, tehrān: ḡekmate sinā, [In Persian].
- Manzurołajdād, Moḥamadḡoseyn (1380), *Politics and clothing (excerpts of uniform documents) (1307-1318)*, tehrān: sāzmān āsnād meli irān, pažoheškadeye asnād, [In Persian].
- Qollpur, ‘ali (1400), *Cultivating popular taste in the Pahlavi era*, tehrān: našre naẓar, [In Persian].
- Rozā, Hārtmut (1398), *Acceleration and alienation (toward a critical theory about time in late modern society)*, tarjomeye ḡasane Pursafir, tehrān: āgah, [In Persian].
- Šahri, Ja‘far (1368), *Social history of Tehran in the 13th century*, therān: našr rasā, [In Persian].
- Šahri, Ja‘far (1383), *old Tehran*, tehrān: našr mo‘in, [In Persian].
- Šāyeq, Sirus (1400), *Whoever was knowledgeable was capable (science, class and the development of the modern Iranian society (1330-1280))*, tarjomeye mārāl laṭifi. tehrān: širāze ketābe mā, [In Persian].
- SorušFar, Zohre (1398), *Time in prison (calendar politics in the years after the Islamic revolution)*, tehrān: armā, [In Persian].
- SorušFar, Zohre (1402), *The social history of the calendar in Iran*, tehrān: agar, [In Persian].
- Tāmpson, Edwārd Pālmer (1402), *Time, work discipline and industrial capitalism*, tarjomeye hasan pursafir, tehrān: našre šiyār, [In Persian].

Articles

- Eteḡādiye, Mansure wa Elḡām Malekzāde (1388), “Health and health charity measures during the Reza Shah period”, *tāriḡ eslām wa irān*, vol. 79, no. 3, 1-25, [In Persian].
- Mohamadi, Manẓar wa Seyed Sa‘id Seyed Aḡmadi Zāwiya (1396), “Uniforms: representation of power and modernity (first Pahlavi period)”, *tāriḡ irān*, vol. 81, 75-102, [In Persian].
- Ostowār, Majid (1402), “Education and modernization of Iran in the first Pahlavi government”, *dolatpažohi*, vol. 34, no. 2, 57-97, [In Persian].

- Rustāyi, Mohsen (1379), “Consultation of Iran during Reza Shah era about a historical word (Iran instead of pers)”, *gnjineye asnād*, vol. 37 wa 38, 60-67, [In Persian].
- Sayād, Mohamadreḏā (1375), “The origin and evolution of the Hijri calendar”, *waqf mirāṭe jāwidān*, 15 wa 16, 109-118, [In Persian].
- Yārāḥmī, Ma’šum (1393-1394), “Examining the identity approach of Reza Shah's government”, *mīāl’āt tāriki*, vol. 47-48, 109-138, [In Persian].

Encyclopedias

- Jānebelahi, Moḥamadsa’id (1398), “Timing”, in: *dāyeratolma’ārefe bozorge eslāmi*, tehrān: dāyeratolma’ārefe bozorge eslāmi, vol. 4, [In Persian].
- Qāsemī, Farid (1395), “Timing”, *dānešnāme-ye jahāne eslām*, tehrān: dānešnāme-ye jahāne eslām. vol. 21, [In Persian].

Books

- Barnett, Jo Ellen (1999), *Time's Pendulum: From Sundials to Atomic Clocks, the Fascinating History of Timekeeping and How Our Discoveries Changed the World*, Harcourt Brace/Harvest Book.
- Cipola, Carlo M. (2003), *Clocks and Culture: 1300-1700*, W, W, Norton & Company.
- Kurz, Otto (1975), *European Clocks and Watches in the Near East*, Leiden: Brill.
- Landes, David S (2000), *Revolution in Time: Clocks and the Making of the Modern World*, Belknap Press.
- McCrosen, Alexis (2013), *Marking Modern Times: A History of Clocks, Watches, and Other Timekeepers in American Life*, The University of Chicago Press.
- Mondschein, Ken (2020), *On Time: A History of Western Timekeeping*, Johns Hopkins University Press.

Articles

- Afary, Janet (1996), “Steering between Scylla and Charybdis: Shifting Gender Roles”, *Twentieth Century Iran NWSA Journal*, vol. 8, no. 1, Global Perspectives, 28-49.
- Arasteh, Reza (1963), “The Role of Intellectuals in Administrative Development and Social Change”, *Modern Iran*, vol. 9, no. 3, 326-334.
- Chavoshian, Sana (2019), “Secular Atmospheres: Unveiling and Urban Space in Early 20th Century Iran”, *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, vol. 44, no. 3.
- Chehabi, H. E. (2003), “The Westernization of Iranian Culinary Culture”, *Iranian Studies*, vol. 36, no. 1, 43-61 (19 pages), Cambridge University Press.
- Chehabi, H. E. (1993), “Staging the Emperor's New Clothes: Dress Codes and Nation-Building, under Reza Shah”, *Iranian Studies*, vol. 26, no. 3-4, 209-233.
- Cronin, Stephanie (2003), “Modernity, Change and Dictatorship in Iran: The New Order and Its Opponents, 1927-29”, *Middle Eastern Studies*, vol. 39, no. 2, 1-36.
- Faghfoory, Mohammad H. (1993), “The Impact of Modernization on the Ulama in Iran, 1925-1941”, *Iranian Studies*, vol. 26, no. 3-4, 277-312.
- Lewis, Peter G. (1982), “The Politics of Iranian Place-Names”, *Geographical Review*, vol. 72, no. 1, 99-102.

157 Abstract

Özdemir, Zelal and Ayça Ergun (2021), “De-nationalising Nationalism in Iran: An Account on the Interaction between Domestic and International Dynamics Uluslararası İlişkiler”, *International Relations*, vol. 18, no. 69, 87-102.

Encyclopedias

Floor, Williem (1992), “Clock”, in: *Iranica Encyclopedia*, vol. 5, 713-718, california: mazda press.

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی - اجتماعی قانون رسمی شدن ساعت در ایران دوره پهلوی

زهیر صیامیان گرجی*

محمدجواد محسنی**

چکیده

تغییر زمان‌بندی سنتی با تعیین ساعت رسمی به عنوان زمان رسمی کشور ایران برای هماهنگی با زمان معیار بین‌المللی دوران مدرن از مهم‌ترین مسائل سیاست مدرنیزاسیون دوره پهلوی بود. دولت پس از تصویب قواعد و قوانین ساعت رسمی ایران به افق تهران در سال ۱۳۰۷ و ۱۳۱۴ و اجرای مدل ۲۴ ساعته زمان‌بندی مدرن، برنامه‌هایی را در سازمان دولت و روابط اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی جامعه ایران برای اجرای آن در پیش گرفت که همراه با چالش‌هایی بود. چستی این چالش‌ها و چگونگی مواجهه دولت با آن‌ها مسئله مقاله حاضر است. بنابراین، می‌توان پرسید چالش‌های رسمی شدن ساعت در ایران دوره پهلوی و برنامه‌های دولت در مواجهه با این چالش‌ها و واکنش‌های مردم به آن چه بوده است؟ فرضیه مقاله این است که چرخش مفهوم زمان سنتی به زمان‌بندی مدرن در فرایند مدرنیسم دوره پهلوی و رسمی شدن ساعت مسائلی بی‌سابقه را برای دولت پدید آورد که با استفاده از اقتدار دولت مدرن و ظرفیت حقوقی - قضایی آن، امکان سازگاری فرهنگی و اجتماعی با آن در جامعه ایران شکل گرفت. بررسی اسناد و تبیین رخدادهای آن دوران به روش تاریخی نشان می‌دهد که دولت در اجرای این قانون در نهادهای دولتی و جامعه، به دلیل تفاوت در مبانی زمان‌بندی سنتی و مدرن با چالش‌های فرهنگی، دینی، اجتماعی، و جغرافیایی مواجه شد که در فعالیت‌های اقتصادی نیز تأثیر گذاشت. دولت در نهایت با توسل به شیوه‌های سازش، فرهنگ‌سازی تشویقی تنبیهی در

* استادیار تاریخ، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)، z_siamian@sbu.ac.ir

** کارشناسی ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی، دانشگاه شهید بهشتی، mr.mohammadjavad.m@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

کنار بهره‌گیری از اختیارات حقوقی قضایی، در نهادینه‌شدن ساعت رسمی در جامعه ایران معاصر موفق گردید.

کلیدواژه‌ها: مدرنیسم، پهلوی اول، ساعت رسمی، نوسازی، یک‌سان‌سازی، تاریخ اجتماعی.

۱. مقدمه

روند تحولات اجتماعی دوران مدرن در نسبت با فناوری‌های نوینی مانند ساعت‌های مکانیکی موضوعی جذاب در حوزه اجتماعی‌شدن فرهنگ مدرنیته در عصر جدید در جوامع گوناگون است (لیدمن ۱۳۸۸: ۶۲-۷۴). در جامعه مدرن، جنبه‌های خرد و کلان زندگی تحت تأثیر الگوها و ساختارهای زمانی دقیق است و این الگوهای دقیق، به واسطه قوانین تعیین‌شده توسط حکومت‌ها با انگیزه‌های گوناگون سیاسی و اقتصادی، با استفاده از فناوری ساعت‌های ۲۴ ساعته مکانیکی از اوایل دوران مدرن در بسیاری از ساحت‌های زندگی مردم جامعه نفوذ کرده بود و به آنان جهت می‌بخشید (کریمیان سردشتی ۱۳۸۴: ۹۵-۱۸۳). بررسی تاریخ تحول ضرباهنگ زمانی جامعه مدرن این مسئله را مشخص می‌کند که اگرچه تصویر کلی این جوامع نشان‌دهنده میزان محدودی از قوانین و مجازات‌های اخلاقی است و ظاهری آزاد دارند، تمامی آن‌ها بر پایه‌هایی فولادین و مستحکم از جنس قواعد زمانی استوارند که آنان را از بی‌نظمی و سرکشی زمانی به‌شدت برحذر داشته است و توان حرکات خودمحور و انفرادی را کاملاً سلب می‌کند (رزا ۱۳۹۸: ۱۴-۱۵).

در این میان، مبحث مدیریت و جهت‌دهی به زمان، همان‌گونه‌که برای افراد و صنایع در دوران مدرن برجسته می‌شود و اهمیت می‌یابد، برای حکومت‌ها و قدرت‌های سیاسی و اقتصادی نیز بسیار پررنگ می‌شود و آنان تلاش می‌کنند تا با برقراری قواعد زمانی مدنظر خود در جوامع تحت کنترلشان در انجام کنش‌های انسانی و صنعتی بیش‌ترین سود و بازدهی را در کم‌ترین مدت کسب کنند و در جهت ارتقای کیفیت حکمرانی در همه سطوح و افزایش دوام آن به‌کار گیرند (سروش‌فر ۱۳۹۸: ۱۹-۲۳، ۴۹-۶۱). صنعتی‌شدن و الزامات درهم‌تنیده ابعاد مختلف آن در زندگی شهری دوران مدرن، ازجمله استفاده از راه‌آهن و نیاز به زمان‌بندی زمان کاری کارخانجات مهم‌ترین فرایندی بود که استفاده از فناوری‌های زمان‌مند، ازجمله ساعت مکانیکی، را در جوامع خاورمیانه ازجمله ایران رایج کرد (Kurz 1975: 89-105).

با تکیه بر چنین الگویی می‌توان تلاش‌ها و اقدامات حکومت‌های نوگرا هم‌چون حکومت پهلوی را در ایران اوایل قرن بیستم، که در پی نوسازی جامعه ایران بود، بررسی کرد که چرا

درصدد پی‌ریزی نظم زمانی مدرن و وادارکردن همگان به اطاعت از آن و هماهنگی با این زمان‌مندی یک‌سان جدید برآمدند (اتابکی ۱۳۹۰: ۲۰-۲۲). برقراری قانون زمانی در ایران نیز با یک‌سان‌سازی آغاز شد و یک‌سان‌سازی زمان ایران به افق تهران نیز در دو مرحله انجام پذیرفت. نخست در سال ۱۳۰۷ ش، مجموعه مطالعاتی درباب موقعیت جغرافیایی تهران و جزئیاتی که برای تعیین تفاوت‌های زمانی مناطق مختلف ایران برای مشخص شدن «ساعت صحیح» لازم بود، توسط دولت انجام شد. پس از تعیین موقعیت دقیق جغرافیایی تهران و محاسبات نجومی با دانش جدید جغرافیا، اختلاف زمانی آن با نصف‌النهار گرینویچ، که حدوداً سه ساعت و نیم بوده، تعیین شده است و تصمیم بر این شد با مبدأ قرارداد این نصف‌النهار و اعلام پیوسته اختلاف ساعت‌های مناطق براساس زمان‌بندی ۲۴ ساعت شبانه‌روزی به مرکز تلگراف تهران، ساعت دقیق تهران مشخص و به‌طور مرتب به کلیه نقاط کشور ابلاغ شود. در طی این اقدام ساعت تهران تنظیم شد و اختلاف آن با نقاط دیگر با محوریت وزارت پست و تلگراف و همکاری «بلدیه و قورخانه» مشخص و روشن شد تا ساعت همه مناطق کشور با وقت تهران هماهنگ شوند (ساکما ۱۳۰۷: ۳۱۰/۰۶۷۲۲۷).

واپسین گام دولت نیز شش سال بعد انجام شد؛ یعنی زمانی که در خرداد ۱۳۱۴ ش، قانون و بخش‌نامه ساعت رسمی کشور تصویب و با درج در روزنامه رسمی دولت، به وزارت‌خانه‌ها و ادارات زیردست مختلف ابلاغ شد و به همه حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی جامعه نیز تعمیم داده شد. بدین شکل بود که به‌طور رسمی ایران دارای ساعت رسمی و یک‌دست در سراسر نقاط کشور و قانون زمانی مشخص شد (ساکما ۱۳۱۴: ۲۱۰/۰۰۷۷۴۱، ۲۴۰/۰۵۵۶۸۷). این روند تعریف و تثبیت ساعت رسمی و زمان‌بندی ۲۴ ساعته مدرن هم‌راه با چالش‌هایی برای دولت و جامعه ایران در آن دوران بود که به‌عنوان مسئله مقاله حاضر تعریف شده است. بر این اساس به‌روش تاریخی، براساس بازیابی اسناد و مدارک آن دوران و نیز تبیین رخدادها در زمینه تاریخی آن‌ها، به این سؤال پاسخ داده می‌شود که دولت برای حل چالش‌های رسمی شدن ساعت در جامعه ایران دوره پهلوی چه راه‌کارهایی به‌کار گرفت؟ فرضیه مقاله این است که چرخش مفهوم زمانی سنتی به زمان‌بندی مدرن در فرایند مدرنیسم دوره پهلوی و رسمی شدن ساعت مسائل بی‌سابقه‌ای را برای سیاست‌های نوگرایی دولت در دوره پهلوی پدید آورد که با استفاده از اقتدار دولت مدرن و ظرفیت حقوقی-قضایی آن، امکان سازگاری فرهنگی و اجتماعی با آن در جامعه ایران شکل گرفت.

در مقاله حاضر تلاش شده است تا به‌روش تاریخی این مسئله از منظر تاریخ اجتماعی واکاوی شود. مسئله تغییرات اجتماعی و روابط بین دولت فرادست و جامعه فرودست مبتنی بر

شناسایی الگوها و روندهای ساختاری از ویژگی‌های این رویکرد است (مک رایلند و تیلور ۱۳۹۷: ۱۹-۶۴؛ فرین ۱۳۹۴: ۱-۱۹؛ برک ۱۳۹۳: ۷۳-۹۴، ۲۲۹-۲۴۷). این درحالی است که باوجود توجه محققان غیرایرانی به این موضوع و مسئله در مطالعات خاورمیانه و تاریخ ملی یا تاریخ جهانی (Landes 20000; Cipola 2003; Mondschein 2020; Barnett 1999; McCrossen 2013; Kurz 1975)، تاکنون در تحقیقات تاریخی درباره تاریخ معاصر ایران توسط محققان ایرانی و غیرایرانی مسئله رسمی شدن ساعت و مبانی و پی‌آمدهای آن به‌عنوان موضوعی مستقل بررسی نشده است. مقاله قاسلمو در مدخل «زمان‌سنجی» در *دانش‌نامه جهان اسلام* و مقاله جانب‌الهی در مدخل «زمان‌سنجی» در *دائرةالمعارف بزرگ اسلامی*، فاقد اطلاعات درباره ساعت مکانیکی جدیدند، هرچند در مدخل «ساعت» (Clock) نوشته فلور (1992) در *دانش‌نامه ایرانیکا*، بخش‌هایی از اثر کریمیان (۱۳۹۶) و صفحات مختلفی از اثر شهری (۱۳۸۳)، اطلاعاتی مشابه از روند استفاده از ساعت مکانیکی جدید در دوره صفوی تا قاجاری ارائه می‌شود. بااین‌همه، درباره موضوعیت یافتن زمان‌بندی مدرن برای کار کارگران در دوره پهلوی تنها در نوشتاری از اتابکی (۱۳۹۰: ۱۳-۳۶) مطالب ارزش‌مند و پیش‌گامانه‌ای طرح شده است.

به نظر می‌رسد این موضوع تحت‌تأثیر توجه به وجوه دیگر سیاست‌های نوسازی در دوره پهلوی قرار گرفته که از طرف محققان تاریخ معاصر مهم‌تر تصور شده‌اند. برای نمونه، به مبحث متحدالشکل نمودن لباس و پوشش رسمی در سال ۱۳۰۷ ش می‌توان اشاره کرد (اکبری ۱۳۸۴: ۴۳-۲۴۲؛ بالسلو ۱۴۰۰: ۸۲-۲۷۹؛ Chehabi 1993)، هرچند اکثر این تحقیقات به ابعاد اقتدارگرایانه سیاست نوسازی در دوره پهلوی توجه داشته‌اند و نشان داده‌اند در پروژه‌های آمرانه نوسازی از بالا در دوره پهلوی اول در حوزه‌های آموزش، نمادهای هویت ملی، بهداشت، ارتش جدید، تعریف زبان فارسی به‌عنوان زبان ملی، تغییر نام ایران، ورزش، تقویم، رویه‌های قضایی مدرن، نمادهایی که با برنامه تجد ناسازگار بوده یا غیر تلقی می‌شدند، هم‌چون امری ناهنجار در نظر گرفته شده و حذف می‌شدند (اتابکی ۱۳۸۵: ۱۸۳-۲۱۲؛ منظورالاجداد ۱۳۸۰؛ محمدی و سیداحمدی ۱۳۹۶؛ یاراحمدی ۱۳۹۳؛ یاراحمدی ۱۳۹۴؛ استوار ۱۴۰۲؛ خلیلی‌خو ۱۳۷۳؛ قلی‌پور ۱۴۰۰؛ مناشری ۱۳۹۷؛ شایق ۱۴۰۰؛ اتابکی ۱۳۸۵؛ اتحادیه و ملک‌زاده ۱۳۸۸؛ ابراهیم‌نژاد ۱۴۰۲؛ کرونین ۱۳۹۸؛ بالسلو ۱۴۰۰؛ خلیلی‌خو ۱۳۷۳؛ سروش‌فر ۱۳۹۸؛ سروش‌فر ۱۴۰۲؛ صیاد ۱۳۷۵؛ روستایی ۱۳۷۹؛ Faghfoory 1993؛ Lewis 1982؛ Afary 1996؛ Chehabi 2003). بااین‌همه، باوجود پیوستگی مقوله زمان‌بندی مدرن با همه این قلمروهای تحقیقی، این موضوع موردتوجه مستقل تحقیقات تاریخی قرار نگرفته است. بنابراین، باتوجه به اهمیت و ضرورت بررسی این مسئله در مطالعات تاریخ اجتماعی تجد در

ایران معاصر، تلاش می‌شود تا ابعاد اجرای این سیاست‌گذاری نوسازانه با استفاده از مفاهیمی مانند بهنجارسازی، یک‌سان‌سازی، و سازگاری به‌عنوان مفاهیم رایج در ایده‌های مدرنیزاسیون در آن دوران موردبررسی قرار گیرد. پی‌آمد اجرای این ایده‌ها با مفهوم چالش به‌معنای تغییر تعادل ساختارهای جامعه و نظم سنتی آن در جهت ایجاد نظم جدید تعریف شده است.

توجه به این مفاهیم برای توضیح این رخدادها از آن‌روی است که باید در نظر داشت مسئله مدرنیزاسیون و مواجهه جامعه و دولت در دوران معاصر با امواج جهانی مدرنیته و سطوح فکری، نهادهای مدرن سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی و نیز ابعاد فناورانه و صنعتی آن یکی از قلمروهای مهم پژوهش در تاریخ مدرنیته (هال و گین ۱۴۰۳) و نیز تاریخ تجدد در ایران معاصر است. بخش مهمی از این قلمرو به دوره زمانی پهلوی اول تعلق دارد.

در این دوره تاریخی، روندهای مواجهه دولت و جامعه ایران با امواج و ابعاد مدرنیته، که از دوره قاجار شکل گرفته بود، با تمرکز و اجماع نخبگان نوگرا و اراده سیاسی-اجتماعی متفاوت، در قالب ایده‌های فکری مهندسی‌گونه نخبگان و سیاست‌ها و برنامه‌های گسترده و هماهنگ دولتی ادامه یافت، اما حکومت پهلوی اول، در جهت نوسازی دولت-ملت، پروژه تجدد آمرانه و اقتدارگرایانه از بالا را در دستورکار داشت و به نوعی نقشه راه برای اقداماتشان تبدیل گشت (اکبری ۱۳۸۴: ۲۸-۲۲۳). نخستین گام در این جهت تلاش در جهت ورود بخشی از دانش غربی به‌ویژه در زمینه‌های فنی، بوروکراسی، اصول اقتصاد و نظام حقوقی جدید، و گام دوم نیز پیاده‌سازی سبک زندگی اروپایی و تغییر الگوی زیست-رفتاری در ایران بود. دانش‌های علوم انسانی، پزشکی، و فنی و مهندسی نیز در خدمت به چنین هدفی از طرف نهاد دولت موردحمایت قرار می‌گرفتند (ادیب‌زاده ۱۳۸۹).

از مهم‌ترین ایده‌های برنامه «تجدد» در دوره پهلوی می‌توان به ملی‌گرایی تمرکزگرایانه به‌واسطه بهنجارسازی و یک‌سان‌سازی روندهای دولت و هنجارهای فرهنگی و مناسبات اجتماعی اقتصادی اشاره کرد که در میان نخبگان و سیاست‌گذاران دوره پهلوی اول، با توجه به خاستگاه‌های فکری و تجربه‌های آنان از تجدد، رایج بود. نخبگان دوره پهلوی در پروژه فوق‌الذکر بنابر منطق درونی تجدد ایرانی در دوره پهلوی اول، بر مبنای ادراک رایج درباره ترادف هماهنگ‌سازی و یک‌سان‌سازی، با استفاده از اقتدار تمرکزگرایانه دولت توانستند گوناگونی و تنوع زیست سنتی جامعه ایرانی در افق زمان طبیعی و محاسبات عرفی و دینی زمان را کم‌رنگ کنند. آنان از طریق بهنجارسازی رفتارهای فردی و جمعی و یک‌سان‌سازی الگوهای زمان‌مند زندگی براساس مفاهیم و نهادهای مدرن رایج در ایران دوره پهلوی توانستند ایده زمان ملی برای ایران نوین را برای هماهنگی با ضرباهنگ زمانی تجدد جهانی متحقق کنند.

ضرباهنگ زمانی مدرنیته با تغییر در ادراک مکانیکی از زمان و مکان همراه بوده است (لیدمن ۱۳۸۸: ۶۲-۷۴). بنابراین همان‌طور که تعریف مرزهای سرزمینی، طبق نظام حقوقی مدرن ملت-دولت، مبنای اصلی مدرنیته بود، افقی هم با زمان معیار جهانی با محوریت تقسیم‌بندی جغرافیایی جدید با محوریت نصف‌النهار گرینویچ (کریمیان سردشتی ۱۳۸۴: ۲۴-۱۲۰)، به مبنایی تبدیل شد که همراهی دولت-ملت‌های قرارگرفته در امواج جهانی تجدد را با مرکزیت اروپای غربی تعریف می‌کرد. بدین ترتیب، برای قرارگرفتن در مسیر جهانی مدرنیته غربی، مردمان غیرغربی نیز بایستی ناگزیر خود را با این تعیین قلمرو سرزمینی زمان و نیز همراهی با زمان جهانی تجدد هماهنگ می‌کردند (Barnett 1999). درعین حال، زمان‌بندی مدرن با مفاهیم و نهادهای اقتصاد سرمایه‌داری و صنعتی کاملاً در پیوند بوده است و انضباط جدیدی را در مناسبات اجتماعی و فرهنگی در حوزه عمومی تا حوزه خصوصی، حتی در سطح اندیشه تا بدن، پدید آورده است (رزا ۱۳۹۸: ۱۳-۱۷). بنابراین، تحت‌تأثیر سیاست‌های مدرنیزاسیون، نظم سنتی جوامع که حول زمان سنتی طبیعی و دینی شکل گرفته بود، دچار آشفتگی می‌شد و نیاز به بازسازی نظم و ایجاد نظم جدید ایده اصلی بود که از نهاد دولت به‌عنوان تجلی اقتدار مدرنیته انتظار می‌رفت. این همان مسیری بود که حکومت پهلوی برای نوسازی زمان در جامعه ایران نیز در پیش گرفت.

البته باید در نظر داشت که این ارزش‌های مدرن تغییردهنده نظم سنتی برآمده از فناوری‌های مدرن بود. ابزار مکانیکی تنظیم زمان جدید که برخلاف انواع زمان‌نگاری‌های طبیعی، سنتی، و دینی حول ۲۴ ساعت و دقایق تنظیم می‌شد، ساعت مکانیکی بود (کریمیان سردشتی ۱۳۸۴: ۹۵-۱۸۳). ساعت مکانیکی جدید بدون وابستگی به عوامل طبیعی به‌طور خودکار و با فکر و عمل انسانی قابل تنظیم بود. ساعت مکانیکی جدید همین‌طور شیء مکانیکی و کالایی فناورانه بود که بنابه ماهیت ریاضی-مکانیکی خود موجب تأثیرات گوناگون و عمیقی در جامعه غربی و بعدتر در جوامع غیرغربی نیز شد (جانب‌الهی ۱۳۹۸: ذیل مدخل «زمان‌سنجی»؛ قاسملو ۱۳۹۵: ذیل مدخل «زمان‌سنجی»). ساعت مکانیکی جدید در جریان یک‌سان‌سازی و خلق هویت اجتماعی جدید، به یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین ابزارهای دولت‌های مدرن تبدیل شد که با بهره‌گیری از این کالا و اعمال سیاست‌های مشخص در جهت بسط فرهنگ استفاده از آن، سیاست‌های نوسازی زمانی اجرا می‌کردند.

بدین ترتیب، مسئله تنظیم جدید زمان‌بندی و تعیین ساعت رسمی به‌عنوان زمان ملی برای هماهنگی با زمان جهانی نیز از مهم‌ترین مسائل مدرنیزاسیون ایران در دوره پهلوی بود که

بایستی از طریق قانون‌گذاری توسط نهادهای دولتی در تمام سطوح دولت و همهٔ مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه اجرا می‌شد. تعیین ساعت برای کارهای دیوانی و بخش‌های مختلف جامعه کم‌وبیش از اواخر قاجار وجود داشته و در دورهٔ نخست پهلوی اول هم امری نسبتاً رایج بوده است، اما به علت فقدان پایهٔ مهمی هم‌چون قانون ساعت رسمی در کشور، استفاده از زمان‌بندی نوین، که مبنی بر ۲۴ ساعت شبانه‌روز است، در مناسبات دولت و روندهای اجتماعی اقتصادی جامعه دارای نظم و انضباط برای نظارت و هماهنگی نبود، اما پس از هم‌سان‌سازی ساعت تمامی مناطق کشور ایران با تهران در سال ۱۳۰۷ ش از طریق نظارت دولتی و سپس تعیین ساعت رسمی در کشور در سال ۱۳۱۴ ش، براساس اقتدار قانونی دولت و هماهنگی نهادهایی مانند بلدیّه و تلگراف، نظم زمانی هماهنگی متکی بر سازمان اداری دولت و مبانی قانونی به‌شکلی یک‌سان در تمام نقاط کشور برقرار شد. این امر پی‌آمدهایی در سطح نهادهای دولتی و مناسبات اجتماعی داشت، به‌خصوص که دولت پهلوی در اجرای این سیاست و برنامه‌ها نیازمند بازسازی روندهای ارتباطی بین دولت و جامعه بود که با چالش‌هایی در سطح کنش‌های اجتماعی مردم مواجه شد.

۲. ساخت حقوقی: تعیین ساعت کار، طول، آغاز، و پایان واحد زمانی کار

پس از تعیین ساعت رسمی ایران و تدوین قوانین آن در کشور از ۱۳۰۷ تا ۱۳۱۴ ش، دولت در ادامهٔ اقداماتش برای تثبیت این رویهٔ نوسازی در نهادهای دولتی و مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعهٔ ایرانی در دو حوزهٔ حقوقی (تعریف رویه‌های عمومی قانونی) و قضایی (مجازات و تنبیه) باتوجه به پیش‌نیازها، شرایط موجود، و اهداف مدنظر سلسله‌اقداماتی را به‌انجام رساند.

به‌طور کلی پس از تعیین و اعلام ساعت رسمی در کشور در سال ۱۳۱۴ ش و فعالیت‌های نهادهای دولتی برای نظارت و کنترل اجرای هماهنگی و یک‌سان آن، مصوبات مختلفی در وزارت‌خانه‌ها و ادارات دولتی و خصوصی به‌اجرا درآمدند. قوانینی که ریشه در اهداف سیاست نوسازی زمانی دولت داشتند و با هدف هماهنگ‌سازی و یک‌سان‌سازی ضرباهنگ زمانی هرچه بیش‌تر بخش‌های مختلف جامعه با یک‌دیگر و حول ریتم زمانی بود که توسط دولت نواخته و مشخص می‌شد. این مسئله از آن‌روی اهمیت داشت که همهٔ این روندها برای نخستین بار در جامعهٔ ایران در حال تعریف و تثبیت بود تا فرهنگ عمومی و مناسبات اجتماعی نوینی را حول زمان‌بندی مدرن ایجاد کند، اما درون‌مایهٔ این اقدامات چه بود؟ براساس اسنادی که در ادامه

می‌آید، می‌توان گفت که دولت در این راه نوعی تبادل با جامعه را رقم زد و مجموعه قوانینی را به معرض اجرا گذاشت که نوعی چانه‌زنی و بده‌بستان میان دستگاه‌های اجرایی و مؤسسات دولتی و خصوصی با مردم بود. از سمتی سلسله قوانین اجرایی دولت تمامی جامعه تحت نفوذ خود را به سبک خاصی از زندگی زمانی ملزم می‌کرد. تمامی کسانی که قصد انجام کاری را در ادارات و مؤسسات کشور داشتند یا به دریافت خدمات در زمینه‌های گوناگون تمایل داشتند یا به کار و کسب درآمد در حوزه‌های متفاوت مشغول بودند، ملزم بودند که در زمان خاصی به اداره و مؤسسه مدنظر خود مراجعه کنند. مدت زمان معینی برای انتظار و انجام کار آنها تعریف شده بود و باید بدان احترام می‌گذاشتند. در ساعت خاصی امکان استفاده از حمل و نقل را داشتند و در زمان مشخصی می‌توانستند به رفع نیازهای خود در بازار بپردازند، چنان‌که برای مثال، بخش نامه‌ای از سوی هیئت وزرا موجود است که ساعت خدمت اداری را از بیستم دی تا پایان سال برای وزارت خانه‌ها و ادارات دولتی، از ساعت ۸:۳۰ تا ۱۲ و از ۲ تا ۵:۳۰ تعیین کرده است (ساکما ۱۳۰۶: ۱۸۷۷۳/۰/۳۱۰). در نتیجه محدوده زمانی مراجعات ارباب رجوع توسط ساعت‌های تعریف شده دولت مشخص و جهت‌دهی می‌شد و افراد جامعه و مراجعان باید خود را با این قواعد تطابق می‌دادند و در غیر این صورت از دریافت خدمات بازمی‌ماندند.

به عبارت دیگر، همه چیز اکنون در سیطره زمان دولتی بود و تمام بخش‌ها براساس نظام حقوقی مبتنی بر واحد زمان جدید فعالیت می‌کردند. از سوی دیگر، آنچه وظیفه ادارات و مؤسسات بود، جزء حقوق شهروندان به حساب می‌آمد و آنچه شهروندان باید به آن پای‌بند می‌بودند، تکالیف تعریف شده طرف مقابلشان بود. پس از آن‌که نظام زمانی مدنظر دولت که با اهداف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، و ... برقرار شده بود، به مصوبه لازم‌الاجرای دولت تبدیل شد، برای هر فرد و شهروند ایرانی حقوق و تکالیفی را ایجاد کرده بود که پیش از این وجود نداشت. حقوقی که براساس آن می‌توانست درازای پای‌بندی به شرایط مشخص شده، خدمات معینی را در ساعات مشخصی از روز دریافت کند و اگر نافرمانی می‌کرد، از خدمات اجتماعی محروم می‌شد. در آن سوی دیگر نیز، کارمندان و افراد مشغول در مؤسسات و ادارات نیز از تکالیف زمانی برخوردار شدند که براساس آن موظف بودند در ساعات مشخصی از روز به کار و فعالیت بپردازند و در قبال فعالیت در این محدوده زمانی، از منافع اقتصادی و اجتماعی برخوردار شوند. بدین ترتیب رویه‌ای حقوقی حول زمان مدرن در مناسبات دولت و ملت ایران شکل گرفت و بازآرایی زمانی هویت ایرانی و مناسبات دولت و ملت را به شکل نوینی تحت تأثیر قرار داد.

۱.۲ زمان و دست‌مزد: عرصه پاداش و مجازات

به تدریج تطابق با نظم زمانی مدرن، خود به ارزش و معیار سنجش شخصیت افراد تبدیل شده و آنان که براساس نظم زمانی مدرن حرکت می‌کردند، مورد تشویق و تحسین دولت و دیگر افراد جامعه به عنوان فردی نامنظم و زمان‌شناس خطاب قرار می‌گرفتند و افرادی که در این چهارچوب قرار نداشتند، افرادی فاقد اخلاقیات مورد نیاز هر شهروند مدرن در جامعه نوگرا تعریف می‌شدند که دولت این حق و اختیار را داشت آنان را از حقوق عمومی شهروندان محروم کند.

به عبارتی، دولت با ترویج افکار و هنجارهای مدنظر خود درباره زمان‌بندی مدرن و اجتماعی کردن «رعایت زمان» از طریق دستگاه آموزشی، حقوقی، و تبلیغاتی پای‌بندی به زمان‌بندی مدرن را صفتی خوب و قابل ستایش تعیین می‌کرد و در مقابل نیز چهره‌ای بد از هنجارشکنان زمان مدرن می‌ساخت و حتی آنان را از طریق قانون و دستگاه قضایی مورد تعقیب و مجازات قرار می‌داد. حقوق اقتصادی و مالی در قالب دست‌مزد نیز یکی از موارد مهم در این میان است که هم‌چون پاداش دولت برای افراد زمان‌شناس جامعه تعریف شده بود و در مقابل پی‌گرد قضایی و اعمال محرومیت‌های مالی یا زندان و موارد مشابه در قالب مجازات برای افراد بی‌اعتنا به نظم زمانی مدرن مسلط بود. بدین ترتیب، معنای جدیدی برای مفهوم زمان‌شناس در فرهنگ عمومی و مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه ایران نیز ابداع شد.

روندهای رایج در ادارات دولتی و نیز فعالیت‌های اقتصادی غیردولتی درباره پرداخت مالی منظم و طبق قاعده براساس ساعت کار دقیق منطبق با منطق زمان مدرن نشان از آن داشت که ارکان جامعه جدید در حال هماهنگی براساس منطق زمان‌بندی جدیدی است و حقوق افراد نیز به صورت بسیار جدی به این مبحث وابسته بوده است. پرداخت مبلغی معین در قبال ساعتی تعیین شده به عنوان «ساعات کار» و سپس پایه‌ریزی معادلات محاسباتی خاص و توجهات حقوقی برای اختصاص مبالغی خاص درازای فعالیت معین نشان‌دهنده شکل‌گیری نظامی با منطق مدرن در سطوح تصمیم‌گیری و اداری جامعه است که سعی داشت با گره‌زدن امور به واحد زمان، سنت زمان‌مندی و زمان‌محوری مدرن را حول مفهوم «صرفه» و «سود» در جامعه تثبیت کند، به نحوی که با تبدیل «زمان وظیفه‌محور به کار زمان‌محور» بر دامنه نفوذ آن نیز افزوده شود. بدین ترتیب، زمان به کالایی تبدیل شد که قابلیت اندازه‌گیری و خرید و فروش داشت (تامپسون ۱۴۰۲: ۱۳-۲۱).

ردپای این نگرش به جایگاه زمان در جامعه مدرن را می‌توان در روی دادهایی دید که به‌نوعی تصویرگر تکوین مباحث مربوط به کار، زمان، و دست‌مزد و ارتباط پیچیده آنان باهم بوده و با شروع در اواخر دوره قاجار در نهایت در دوره پهلوی در قالب قوانین مربوط به کار و دست‌مزد به‌شکل نظام‌یافته در قانون کار به بار نشسته است. از جمله این نمونه‌ها می‌توان به ادبیات مرتبط با ساعات کار، حقوق و دست‌مزد در اسناد مربوط به کارگاه‌های فرش‌بافی کرمان (اتابکی ۱۳۹۰: ۲۹-۳۰)، پالایشگاه آبادان (همان: ۳۰)، کارخانه نساجی وطن در اصفهان (همان: ۳۰-۳۲)، حمام‌های تهران (کمام ۱۳۰۵: ۱۰۱۶۸۷۱۴)، کارخانه برق امین‌الضرب در تهران (ساکما ۱۳۳۰ ق: ۳۷۰/۰۱۲۰۶۰)، انبارهای دولتی دخانیات مشهد (ساکما ۱۳۱۰-۱۳۱۱: ۲۴۰/۰۳۴۲۴۴)، کارخانه راه‌سازی قزوین (ساکما ۱۳۰۶: ۲۱۰/۰۰۱۴۳۹)، و کارخانه‌های ریسندگی و بافندگی هراتی و درخشان (ساکما ۱۳۱۷: ۲۹۳/۰۱۴۳۱۸) اشاره کرد.

به‌عنوان مثال، برای بحثی که اندکی پیش‌تر بیان شد، می‌توان به حقوق تعیین‌شده برای معلمی به‌نام عبدالرحمن موسوی، که در بانه به تدریس مشغول بود، در نامه استخدامی‌اش اشاره کرد که مبلغ ۱۲۰ قران را برای سی ساعت کار در هفته در سال ۱۳۰۸ ش برای او معین کرده بودند (ساکما ۱۳۰۸: ۹۱/۲۹۷/۳۳۱۲). واضح است که در صورت عدم تدریس او به‌میزان ساعت مشخص‌شده، در پایان ماه از حقوق او کسر می‌شده است؛ زیرا نامه استخدامی او که دست‌مزد را به ساعت کار گره زده، درواقع پیمانی است که میان او و دولت وجود داشته و نشان‌دهنده روابط حقوقی متقابلی با پی‌آمدهای مالی و قضایی است که براساس قانون برعهده او و دولت است تا به تعهداتشان به‌طور کامل عمل کنند و پاداش خود را درقبال دریافت دارند. هم‌چنین می‌توان به مورد دیگری اشاره کرد که وزارت معارف در اصفهان، در سال ۱۳۰۸ ش، ۲۵ تومان حقوق ماهیانه را برای سی ساعت کار در هفته برای یک معلم تصویب می‌کند (همان: ۲۹۷/۰۴۵۲۰۲). مشابه چنین سندی درباره فردی به‌نام مسیو نه‌ورای، معلم زبان فرانسه، نیز صادق است که طبق توافقی با اداره معارف اصفهان و یزد درقبال پنج ساعت تدریس در هفته، مبلغ پانزده تومان را به‌طور ماهیانه دریافت می‌کرد (همان).

چنین جریانی به‌تدریج مفهوم حق دست‌مزد مشخص و ساعت کار قانونی را در ارزش‌های شهروندان نیز به‌وجود آورد و نوعی حقوق فردی را در ذهن افراد جامعه به‌تدریج پدیدار ساخت. برای مثال، طبق گزارش نظمیه در سال ۱۳۰۶ ش، کارگران راه‌سازی قزوین در این سال دست به اعتراض زدند و موجبات زحمت کارخانه و نظمیه را فراهم ساختند. خواسته آنان در جریان اعتراض نیز آن بود که ساعت کارشان نباید از هشت ساعت در روز تجاوز کند

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۶۹

(ساکما ۱۳۰۶: ۲۱۰/۰۰۱۴۳۹) که به‌خوبی روند شکل‌گیری کنش اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی در جهت خودآگاهی حقوقی حول مفهوم «کار زمان‌محور» در میان «شهروندان» جامعه ایران را نشان می‌دهد.

در این جهت وجود قانون کار نیز می‌تواند نشان از این روند داشته باشد که در جهت بهبود وضعیت کارگران و تعیین و تنظیم روابط آنان به کارفرما توسط وزارت کار و پیشه‌و هنر به مجلس شورای ملی در این دوران ارسال شد تا تصویب شود. یکی از حوزه‌های این قانون مربوط به ساعت کار است که بنابر تبصره موجود در آن، سقف مجاز کار هشت ساعت در روز و ۴۸ ساعت در هفته بود و کسی حق تجاوز از آن را نداشت. هم‌چنین، کار بیش‌تر از ساعت معین قانون کار، البته در صورت رضایت کارگر، ذیل عنوان اضافه‌کار تعریف شده و حقوق آن ۲۵ درصد بیش‌تر از ساعات معمولی کار بوده است (ساکما بی‌تا: ۳۱۰/۰۴۷۲۹۴) که وجود چنین قانونی خود گویای رسمیت حقوق افراد جامعه براساس منطق زمانی مدرن است.

میزان و تنوع اسناد موجود از آن دوره خود گواهی قوی‌ای بر وسعت دامنه سیاست‌گذاری‌های زمانی دولت و عزم جدی آن در شکل‌دهی به ساختار زمان در جامعه و دولت ایران معاصر است. می‌توان این‌گونه گفت که سیاست‌های معین زمانی تنها مختص به دستگاه‌های اجرایی یا بخش‌های خاص نبودند، بلکه تمامی حوزه‌های کنش اجتماعی، ادارات دولتی، و بخش‌های عمومی جامعه نیز به تمکین مکلف بودند؛ زیرا قانون‌گذاری و تصمیم‌گیری برای ایجاد زمان ملی از سیاست‌های نوسازی حکومت در دوره پهلوی بود. بدین ترتیب، زمان‌بندی مدرن با پیوندی که به‌واسطه فناوری‌های مکانیکی مانند ساعت بین کنش‌های افراد در واحد زمان و مکان ایجاد می‌کرد، به عنصری تبدیل شد که تاروپود ارتباط بین دولت و ملت و نیز اجزای درون‌بخشی و میان‌بخشی سازمان‌های اجتماعی اقتصادی کشور را به‌صورتی یک‌سان و هماهنگ به یک‌دیگر پیوند می‌داد.

یکی دیگر از اسناد موجود مربوط به مجلس شورای ملی است که در آن می‌توان شاهد بخش‌نامه‌هایی در مورد سیاست‌گذاری زمانی بود. در بخش‌نامه‌ای که خطاب به کارپردازان مجلس در سال ۱۳۱۶ ش به‌نگارش درآمده، ساعت کار اداره تقنینیه از ساعت هفت صبح تا دوازده ظهر تعیین شده است و مشابه چنین بخش‌نامه‌ای نیز سال قبل از آن صادر شده بود که ساعت کار را از ۸:۳۰ صبح تا ۱:۳۰ ظهر تعیین کرده بود و بر بازرسی و اهمیت دفتر حضور و غیاب نیز تأکید شده بود (کمام ۱۳۱۵-۱۳۱۶: ۱۰۱۱/۱۰/۱۲۷/۱/۱/۹۶).

همین‌طور نظام‌نامه‌ای از آن دوره موجود است که در آن ساعت کار در قالب قانون استخدام کشور در وزارت داخله بیان شده و بدین شکل است که حداقل ساعت کار از یکم فروردین تا

پانزدهم خرداد، از ساعت ۷:۳۰ تا ۱:۳۰، از شانزدهم خرداد تا پانزدهم شهریور، از ساعت هفت تا یک، از شانزدهم شهریور تا پانزدهم آذر، از ساعت ۷:۳۰ تا ۱:۳۰ و از شانزدهم آذر تا پایان اسفند، از ساعت هشت تا دو تعیین شده است. هم‌چنین، حداکثر ساعت اضافه‌کار نیز هشت ساعت تعیین شده بود (ساکما ۱۳۰۵: ۳۱۰/۰۲۰۰۲۷). بخش‌نامه مذکور در وزارت داخله، به‌علت تعیین قانون استخدامی، تمامی کارمندان دولت را در بر گرفته و بدین شکل یک نظم زمانی سراسری را تعیین کرده است. مشابه چنین قوانین و بخش‌نامه‌های جامعی دربارهٔ زمان مدرن، که کل دستگاه‌های اجرایی را در طی یک دستور به رعایت فرمان‌های حکومتی ملزم می‌کردند، از سوی ریاست وزرا تعیین و به تمامی بخش‌ها ابلاغ می‌شده‌اند. بنابراین، تعمیم این روند در سراسر کشور را می‌توان نتیجه گرفت.

یکی از این موارد به بخش‌نامه‌ای از سوی هیئت وزرا مربوط است که ساعت خدمت اداری را از بیستم دی تا پایان سال برای وزارت‌خانه‌ها و ادارات دولتی از ساعت ۸:۳۰ تا دوازده و از دو تا ۵:۳۰ تعیین کرده است. حتی در بخش‌نامه‌ای دیگر ساعت کار برای هیئت وزرا نیز تعیین شده که از شش بعدازظهر تا ده شب است (ساکما ۱۳۰۶: ۳۱۰/۰۱۸۷۷۳).

۳. چالش‌های دولت در دورهٔ پهلوی برای وضع و اجرای قوانین مربوط به یک‌سان‌سازی ساعت کار

در این‌جا باید به موردی قابل‌توجه در روند حقوقی آن دوره در بحث ساعت و زمان‌بندی مدرن در موضوع ساعت کار اشاره کرد. همان‌طور که پیش‌ازاین بیان شد، سلسله‌قوانینی در سطح وزیران برای پای‌بندی بخش‌های مختلف جامعه به نظم زمانی وضع و ابلاغ شده بود، اما این نکته درخور توجه است که سیاست‌گذار دولتی چالش‌های موجود و زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی متنوع جغرافیای حکمرانی را نیز در نظر داشته و به‌علت دشواری‌هایی که در این راه متحمل می‌شده، در قانون‌گذاری خود بدان توجه داشته است.

این توجه در امر قانون‌گذاری و شکل‌دهی به هنجارها را در دو زمینهٔ ساعات تابستانی ادارات و مراکز و ساعات کار در ماه رمضان می‌توان مشاهده کرد که چگونه دولت در جهت هماهنگی زمانی هرچه بیش‌تر در جامعه ذیل نظارت و اقتدار دولت و عدم بروز مشکل در اجرای اهدافش و کارآمدبودن سیاست‌گذاری در حوزهٔ زمان، شرایط جامعهٔ هدف خود را در نظر داشت، اگرچه ممکن بود این دو استثنای طبیعی و تقویم دینی مشکلات موقتی را در روند یک‌سان‌سازی زمانی جامعه به‌وجود بیاورند؛ زیرا همهٔ نقاط ایران به‌لحاظ آب‌وهوایی دارای گرمای یک‌سان نبودند که ساعات کار تابستانی به‌موجب آن تغییر کند.

درمورد ماه رمضان نیز، به‌عنوان ماه مقدس دینی، طلوع و غروب خورشید در یک ساعت خاص در کل کشور اتفاق نمی‌افتاد و بنابر موقعیت جغرافیایی در هر منطقه از کشور زمان مناسب رمضان متفاوت بود که این امر نوعی بی‌نظمی طبیعی موقت را در اجرای سیاست یک‌سان قانون ساعت کار ایجاد می‌کرد، اما به‌طور کلی باید گفت که دولت پهلوی در این زمینه نیز تلاش خود را برای هماهنگی هرچه بیش‌تر ساعت‌ها و عدم به‌هم‌ریختگی نظم زمانی کشور انجام داد. البته باید اشاره کرد این هماهنگی دولت با نظم زمانی جامعه صرفاً اقدامی یک‌سویه نبوده است، بلکه بخشی از این ملاحظات بر اثر درخواست‌هایی بوده که از سمت جامعه می‌شده و دولت برای حفظ نظم موجود ناچار به تطابق با شرایط و اجابت این درخواست‌ها بوده است و رابطه‌ای منعطفانه هم‌راه با چانه‌زنی درعین حفظ تمرکز و اقتدار دولتی را بین دولت و ملت شکل می‌داد.

۱.۳ چالش‌های جغرافیایی: ساعت کار تابستانی

نخستین چالش دولت در بحث وضع و نظارت بر قوانین زمانی مبحث ساعت تابستانی بوده است. مورد مذکور به‌علت جغرافیای ایران و گرمایی که بر اکثر این سرزمین گسترده در فصل تابستان حاکم می‌شده است، با توجه به فناوری‌های سرمایش و برق در آن دوران، بسیار جدی و نیازمند تدابیری بوده است تا رفع شود. جدی‌بودن چالش مذکور نیز به این علت بوده که مراجعان، درکنار کارمندان و کارکنان بخش‌های مختلف، در فصل تابستان به‌علت گرمای هوا آزرده می‌شدند، بنابراین درخواست تدابیری را از سوی دولت داشتند که شرایط را برای آنان مساعد کند.

دولت در این راه دو انتخاب را پیش‌رو داشت که هریک دارای مزایا و معایبی بودند. نخست آن‌که ساعت کار را کاهش دهد و کارمندان را زودتر مرخص کند که خود موجب کاهش ساعات خدمت‌رسانی و زیان اقتصادی در سطح کلان می‌شد و دیگر آن‌که با حفظ ساعت کار موجود، وسایل سرمایشی و تهویه مناسب را برای تمامی ادارات و بخش‌های موجود فراهم کند تا دغدغه کارمندان در این باره رفع گردد که خود موجب هزینه‌های گزاف برای دولت می‌شد. این‌طور به‌نظر می‌آید که درنهایت و برطبق منطق سود و زیان، دولت راه نخست را برگزید و با در نظر گرفتن ساعات خنکی و اوج گرما در روز، به کاهش ساعت کار اقدام کرد تا بدین شکل رضایت اکثریت جامعه را تأمین کند تا ساعات باقی‌مانده اداری با افت کیفیت کار مواجه نشود. هرچند تصمیم مذکور در یک سطح نشان از امکان تغییر در

تصمیم‌گیری‌های کلان در سیاست‌گذاری‌های زمانی دولت داشت، از مواردی بود که انتخاب مناسب‌تری پیش‌روی دولت قرار نداشت، درعین حال که اقتدار زمانی دولت برای نظارت و کنترل زمان هماهنگ و یک‌سان هم‌چنان حفظ می‌شد.

البته باید توجه داشت که این اقدام دولت منحصر به بعد از تصویب قانون ساعت نبوده و پیش از آن نیز تجربهٔ چنین مواردی وجود داشت، چنان‌که بخش‌نامه‌ای از وزارت امور خارجه در سال ۱۳۰۵ ش موجود است که در آن ساعت کاری را از ۸:۳۰ تا دوازده ظهر و از ۳:۳۰ تا شش عصر اعلام کرده‌اند و می‌توان گفت از اولین بخش‌نامه‌های مرتبط با مسئلهٔ موقعیت جغرافیایی، دمای هوا، و تأثیر آن در ساعت کار است (ساکما ۱۳۰۵: ۳۶۰/۰۰۰۸۴۸). اگرچه بخش‌نامه‌ای در وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه نیز مربوط سال ۱۳۰۲ ش موجود است که در آن به علت گرمی هوا و دشواری ایاب‌وذهاب، به‌ویژه برای اطفال و خردسال، میزان ساعت کار ابلاغی به مدیران نصف روز تعیین شده است (ساکما ۱۳۰۲: ۲۹۷/۰۱۲۴۵۷). در موردی مشابه از وزارت معارف در سال ۱۳۰۵ ش، با توجه به گرمی هوا، تعطیلی مدارس، و نصف‌شدن ساعات کار وزارت‌خانه‌های دیگر، درخواستی از سوی کارکنان مطرح شده که از ابتدای تیر که مصادف با شروع گرمای تابستان است، اوقات کار تا ظهر تعیین شود:

نظر به گرمی هوا و تعطیلی مدارس و نظر به این‌که سایر وزارت‌خانه‌ها اوقات کارشان نصف روز شده، اعضای این وزارت‌خانه نیز این تقاضا را دارند. با موافقت مقام محترم مدیریت کل مراتب را به عرض می‌رساند. هرگاه مقتضی بدانند از اول تیرماه که ابتدای گرمای تابستان است، اوقات کار اداری تا ظهر مقرر شود. البته به نظر مبارک عالی است (ساکما ۱۳۰۵: ۲۹۷/۰۰۰۶۸۹).

درخواست مذکور مورداجابت وزارت معارف قرار گرفت و در نامه‌ای ساعت کار را به استثنای ادارهٔ تفتیش از ابتدای تیر از هشت تا دوازده اعلام کردند (همان). سند دیگری از حکومت اصفهان مورخ ۱۳۰۹ ش، بیان‌گر تعیین ساعت کار از ۲۴ خرداد از ساعت هفت تا یک است که به دستور وزارت داخله بوده است (ساکما ۱۳۰۹: ۲۹۳/۰۷۸۷۲۰).

مشابه چنین بخش‌نامه‌هایی را در مناطق مهم جغرافیایی دیگر کشور نیز می‌توان مشاهده کرد. چنان‌که طبق بخش‌نامه‌ای که فرمان‌داری یزد به بخش‌داری خرائق ابلاغ کرده، ساعت کار این مجموعه را از یکم فروردین ۱۳۲۱ از ساعت هشت تا دوازده و از ۲:۳۰ تا ۵:۳۰

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۷۳

تعیین کرده است، درحالی‌که با نزدیکی فصل تابستان بخش‌نامه دیگری ابلاغ شده که در آن ساعت کار از یکم خرداد از ساعت هفت تا یک تعیین شده است (ساکما ۱۳۲۱: ۱۳۱۶/۲۹۳/۹۶). نمونه مشابه این سیاست بخش‌نامه ارسالی از حکومت گیلان و طوالش به حکومت و شهردار لاهیجان در سال ۱۳۱۶ است که ساعت کار اداری حکومت گیلان از پانزدهم خرداد تا پانزدهم شهریور از ساعت هفت تا یک تعیین شده و به اطلاع شهرداری لاهیجان رسیده است (ساکما ۱۳۱۶: ۱۳۱۶/۲۹۳/۹۶). موردی که باید بدان توجه داشت این است که بخش‌نامه‌هایی از این دست گاهی برای تمامی ادارات و وزارت‌خانه‌ها ابلاغ می‌شد و با تعیین ساعت‌های مشخص، نظم زمانی دولت را به‌طور کاملاً دقیق و هماهنگ در سراسر کشور و به‌طور یک‌سان در سایه اقتدار دولت برقرار می‌کرد، هم‌چون مصوبه متحدالمالی که در سال ۱۳۱۰ ش از سوی ریاست وزرا به تمامی وزارت‌خانه‌ها ابلاغ شده و ساعت کاری را از پانزدهم خرداد لغایت پانزدهم شهریور از ساعت هفت تا یک تعیین کرده بود (ساکما ۱۳۱۰: ۱۳۱۰/۰۶۷۴۸۶).

از بررسی شواهد و اسناد چنین برمی‌آید که دولت در دوره پهلوی برای جبران دو روز تعطیل و کاهش ساعت کار در تابستان، در شش ماهه دوم سال ساعت کار تمامی بخش‌ها و ادارات را افزایش می‌داد تا بدین شکل بخشی از کسری وارده ذیل قانون کار را برآثر کاهش ساعت کار در تابستان بتواند جبران کند و کاهش سرعت فعالیت‌های دولت در تابستان را با افزایش آن در پاییز و زمستان کم‌رنگ سازد. در میان اسناد می‌توان مشاهده کرد که ساعت کار حکومت اصفهان را به‌دستور وزارت داخله در تاریخ یکم مهر ۱۳۰۹ ش، با شروع از همان روز از ساعت هشت تا دوازده و دو تا شش تعیین کرده‌اند (ساکما ۱۳۰۹: ۱۳۰۹/۰۷۸۷۲۰/۲۹۳)؛ نیز ساعت کار ابلاغی در تاریخ پانزدهم شهریور ۱۳۲۱ به بخش‌داری خراتق از سوی فرمان‌داری یزد که باید از شانزدهم شهریور رعایت می‌شد از هشت تا ۲:۳۰ تعیین شد (ساکما ۱۳۲۱: ۱۳۱۶/۲۹۳/۹۶). برطبق همین ریل‌گذاری زمانی، ساعت کاری اعلامی از سوی حکومت گیلان و طوالش به شهرداری لاهیجان در پانزدهم شهریور ۱۳۱۶، از شانزدهم شهریور همان سال از ساعت هشت تا دوازده و دو تا شش تعیین شده است (ساکما ۱۳۱۶: ۱۳۱۶/۲۹۳/۹۶). پس، می‌توان براساس نمونه‌های بالا بیان داشت که با افزایش تجربه دولت در سیاست‌گذاری زمانی، حکومت بیش‌تر از نوع دوم تنظیم ساعت کاری براساس ماهیت ادارات و دستگاه‌ها در جغرافیاهای مختلف آب‌وهوایی ایران استفاده کرد تا بدین ترتیب بازدهی کاری مناسب هر بخش را حفظ کند.

۲.۳ چالش‌های مذهبی: ساعت کار در ماه رمضان

ساعت کار بخش‌های مختلف در ماه رمضان نیز دومین چالش جدی در جریان سیاست‌گذاری‌های زمانی دولت بود؛ چراکه اکثر کارمندان دولت به‌علت روزه‌داری بازدهی کم‌تری در طول روز داشتند و یا آن را دست‌آویزی برای فرار از کار قرار می‌دادند. آنچه باعث بغرنج‌تر شدن موضوع می‌شد، عدم ثبات ماه‌های قمری از جمله ماه رمضان و حرکت آن در تقویم سالیانه کشور باتوجه به مبنای شمسی آن بود که موجب زحمت فراوان برای دولت می‌شد؛ چراکه باید مشکل مذکور را در هر سال، در ماه‌های گوناگون باتوجه به دغدغه‌های موجود مدیریت می‌کرد که هریک خود مسئله‌ای جدی برای دولت بود.

در دوره رضاشاه که ماه رمضان در شش‌ماهه دوم سال قرار داشت و دولت نیز در تدارک جبران ساعت کار کم‌تر تابستان برمی‌آمد، وجود ماه رمضان خود موجب ایجاد مشکل و وقفه‌ای دوباره در تصمیمات دولت می‌شد. به هر شکل، دولت با اقداماتی از جمله کاهش ساعت کار و یا انتقال ساعت کار به ساعات ظهر و عصر تلاش داشت تا این چالش بزرگ را نیز پشت سر بگذارد. به‌عنوان مثال، دفتر پست ابرقو در یزد به‌موجب اطلاعیه‌ای در دهم اسفند ۱۳۰۵ ش، ساعت کار خود را در ماه رمضان از ساعت ۱۲:۳۰ تا شش عصر به‌انضمام عدم فعالیت این اداره پیش از ساعت دوازده اعلام کرده بود (ساکما ۱۳۳۵ ق: ۲۱۰/۰۰۳۴۶۶) و یا در سندی که توسط حکومت یزد در ششم آذر ۱۳۱۴ ش صادر شده است، ساعت کاری اداره مذکور، که احتمالاً باید استناداری باشد، در ماه رمضان از ده صبح تا چهار بعدازظهر تعیین شده است (ساکما ۱۳۱۴: ۹۶/۲۹۸/۱۹۳۴۰). مشابه چنین بخش‌نامه‌هایی در جغرافیای پراکنده در سراسر کشور و ادارات گوناگون موجود است. در بخش‌نامه‌ای مربوط به وزارت معارف که در ۲۹ بهمن ۱۳۰۶ خطاب به مدیران مدارس ابتدایی و متوسطه دولتی نگارش یافته است، ساعت شروع به کار مدارس را در ماه رمضان از دوازده تا ۴:۳۰ اعلام کرده و ساعات تدریس را نیز چهار ساعت تعیین کرده است (ساکما ۱۳۰۶: ۲۹۷/۰۰۲۲۹۵)، یا درمورد دیگری مربوط به اداره انطباعات، مورخ هفدهم آذر ۱۳۱۳، ساعت کار این اداره در ماه رمضان از ده تا چهار بعدازظهر تعیین شده است (ساکما ۱۳۱۳: ۲۹۷/۰۲۷۸۲۴). مشابه چنین بخش‌نامه‌هایی نیز پرتعدادند چنان‌که مواردی این‌چنینی درباره ساعات کار مدارس دولتی اراک (ساکما ۱۳۱۱: ۲۹۷/۰۰۹۸۴۳)، قزوین (ساکما ۱۳۱۰: ۲۹۷/۰۳۶۸۳۷)، و دیگر مدارس (ساکما ۱۳۰۷: ۲۹۷/۰۳۰۹۹۴) نیز قابل مشاهده است. حتی در جریان یک بخش‌نامه علاوه‌بر ساعات کار وزارت‌خانه‌ها و ادارات مختلف، ساعت کار هیئت وزرا نیز تحت تأثیر قرار گرفته است (ساکما ۱۳۰۶: ۳۱۰/۰۱۸۷۷۳).

۳.۳ چالش انسانی در منضبط‌سازی زمان سازمانی

۱.۳.۳ تبدیل زمان به مسئله حقوقی قضایی: هنجارشکنی، قانون‌گریزی، و کنترل نیروی کار جامعه

۱.۱.۳.۳ مشاغل آزاد

ساده‌ترین ویژگی‌ای که از این مشاغل می‌توان بیان داشت عدم وابستگی نهادی به دولت در زمینه کسب سود مالی و دست‌مزد است. تمامی مشاغلی که سود و دست‌مزد خدمات و کالاهایشان را به‌طور مستقیم از مردم دریافت کرده بودند و خدمت‌گزار دولت نبودند، می‌توان در ردیف مشاغل آزاد به حساب آورد. به سبب همین عدم وابستگی به منابع مالی دولت، براساس اسناد، نوع برخورد با آنان در زمینه قضایی نیز متفاوت بود که بدان پرداخته خواهد شد.

اسناد متنوع تاریخی دال بر وجود تفاوت در تنبیهات دردست‌رس دولت و دستگاه‌های قضایی در دوره پهلوی برای اجرا و نظارت بر سیاست زمانی دولت، این وجه از واقعیت سیاست زمانی را نیز نشان می‌دهد که میزان نفوذ و وابستگی این مشاغل به ساختار دولت در تفاوت اشکال تنبیهی‌شان مؤثر بوده است.

در آن دسته از مشاغل آزاد که دولت با مالکان شرکت‌ها و صاحبان سرمایه انبوه طرف بوده است، در اکثر مواقع به‌عنوان حامی صاحبان شرکت‌ها ایفای نقش می‌کرد؛ زیرا این کارفرمایان بزرگ علاوه بر آن‌که دارای نفوذ و قدرت زیاد بودند، هم‌چون اهرم‌ها و دست‌های یاری‌گر دولت در کنترل طیف عظیمی از کارگزارانشان و افراد حاضر در جامعه عمل می‌کردند و به‌نوعی دولت را در حفظ نظم و ثبات یاری می‌رساندند.

وظیفه‌ای که دولت و دستگاه‌های قضایی درباره کارمندان دولت بر گردن داشتند و به‌اجرای آن مشغول بودند، در این مجموعه مشاغل آزاد توسط کارفرما دنبال می‌شد. اگرچه پیدایش قوانین کار نوعی چهارچوب و محدودیت را برای کارفرمایان و صاحبان سرمایه از سوی دولت و دستگاه‌های قانون‌گذار و قضایی و نیز جای مانور برای کنش‌گری را برای کارگران و کارمندان دولت ایجاد می‌کرد، به هر شکل نقطه مواجهه دولت و کارفرما در این ماجرا میزان سود مالی ناشی از سرمایه است، درحالی‌که هر دو موافق کامل و تمام‌قد پیاده‌سازی دقیق نظام مدرن زمانی‌اند. بنابراین، سیاست دولت به‌منظور اجرای زمان‌بندی مدرن، سازوکار جدیدی برای حمایت از سرمایه‌داران بخش خصوصی را نیز برای استفاده از نظام حقوقی — قضایی دولتی ناظر بر سیاست زمانی مدرن فراهم کرد. این هم مسیر دیگری بود که به‌واسطه اقتدار دولت، سیاست زمانی مدرن بر بخش‌های غیردولتی جامعه نیز تسلط پیدا کرد.

اما در شکل دیگر تعامل دولت با مشاغل آزاد، این نهاد با طیف عظیمی از کارفرمایان خرد سروکار داشت که هم چون پیاده نظام موجود در جامعه کاری بودند و علاوه بر آن که به تنهایی سود چندانی برای دولت نداشتند، به دلیل تفاوت و تنوع مشاغل آزاد، ایجادکننده هزینه زیاد برای مدیریشان توسط دولت بودند. این دسته بیش تر در معرض مجازات و تنبیه نهاد دولت قرار داشتند؛ زیرا به علت گستردگی و تعداد بالا نیازمند تنظیم و برنامه ریزی مستحکمی برای نظارت و کنترل بودند.

برای مثال، شکایتی در بازه زمانی ۱۳۱۹ تا ۱۳۲۰ ش علیه مدیر داروخانه های خورشید و اطمینان، توسط ناظران نهادهای دولتی مرتبط اقامه شده و آنان را به تخلف از شیفت کاری خود متهم کرده بود. ظاهراً در این دو پرونده بیان شده است که مدیران مذکور به تعطیلی بی مورد داروخانه در «ساعات غیرمجاز» پرداخته اند و موجبات دردسر مراجعان را فراهم کرده اند. از ظواهر امر این طور برمی آید که داروخانه ها نیز هم چون ادارات و نهادهای دیگر دارای ساعات مقرر برای آغاز به کار و تعطیلی بودند و این امر به واسطه احکام رسمی نهادهای دولتی از پیش به آنان ابلاغ شده بود، اما تعدادی از این داروخانه ها از حکم مذکور تخلف می کردند و در ساعات دل خواه به فعالیت می پرداختند.

در همین جهت سندی از شهرداری یزد، با توجه به جغرافیای گرم آن، که ظاهراً متولی چنین اموری در آن دوره بوده، موجود است که با عنوان اخطار در ۲۵ شهریور ۱۳۱۹ ش نگارش یافته و ابلاغ شده است و در آن، نخست بیان داشته است که اکثریت داروفروشان در اوقات معین به فعالیت نپرداخته و به ویژه در ساعت چهار بعد از ظهر به تعطیلی داروخانه ها اقدام می کنند که موجبات زحمت مراجعانی را فراهم می آورند که نیاز فوری آنان به دارو احتمال می رود. در ادامه نامه با لحنی اخطارگونه، ساعت کاری تمامی داروخانه ها از شش یا هشت صبح لغایت ظهر و از یک بعد از ظهر تا ظاهراً ده بعد از ظهر تعیین و بیان شده است که داروخانه هایی را که از این دستورالعمل پیروی نکنند، تحت تعقیب و پی گرد قرار خواهند داد (ساکما ۱۳۱۹-۱۳۲۰: ۹۶/۲۹۸/۱۸۰۰۱). در نامه ای که از شهرداری یزد به دادگستری این شهر ارسال شده، تخلف داروخانه مذکور از مقررات شهرداری را بیان کرده و آن را تحت تعقیب اعلام کرده است (همان).

همان طور که در پرونده مذکور مشاهده می شود، در شکل دوم مشاغل آزاد، عوامل رصد و شناسایی متخلفان و قانون شکنان زمانی، دریافت کنندگان خدمت یا همان مردم هستند که براساس حقوق تعریفی از سوی دولت برایشان، مستحق دریافت خدمات در ساعات مشخص اعلامی بودند و در صورت مشاهده قصور، باید آن را به دستگاه های قضایی و اجرایی اطلاع دهند.

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۷۷

در موردی مشابه در سال ۱۳۱۹ ش، دادنامه‌ای صادر شده که مدیر داروخانه‌ای را به اتهام تعطیلی کشیک شب به حبس محکوم کرده است و او به پوزش‌خواهی درباره آن پرداخته است (ساکما ۱۳۱۹: ۹۶/۲۹۸/۲۴۲۰۴)، یا در مورد دیگر مربوط به ۲۲ شهریور ۱۳۱۶، هیئت وزرا به توضیحات فریدون کشاورز، پزشک بیمارستان اطفال و زنان، رسیدگی کردند. براساس اسناد شکایتی علیه او به علت نارضایتی بیماران و تأخیر در حضورش در ساعت اداری تعیین و تنظیم شده بود که نام‌برده در چندین برگ، با ارائه توضیحاتی از جمله تعداد بیماران ویزیت‌شده در تاریخ‌های مشخص، شرح وضعیت، و ساعات کاری خود و مواردی از این دست سعی در تبرئه خویش داشت و هم‌چنین تعقیب اتهام‌زننده را در صورت بی‌گناهی خویش درخواست کرد (ساکما ۱۳۱۶: ۳۱۰/۰۶۲۷۵۹). مشابه چنین روی‌دادی در صنفی دیگر نیز موجود است. اتفاق مذکور مربوط به تجدیدنظرخواهی یک نانوای در سال ۱۳۱۹ ش درباره دادنامه‌ای است که در محکومیت او صادر شده بود. محکومیت نانوای نیز به علت عدم پخت در صبح انجام پذیرفت که این واقعه مجازات حبس را برای او به دنبال داشت (ساکما ۱۳۱۹: ۹۶/۲۹۸/۲۴۲۰۳).

دقت در موارد مذکور نکته‌ای بسیار مهم و البته جالب‌توجه را نمایان می‌سازد. مخاطبان دولت در نوع نخست مشاغل آزاد، که به‌طور غیرمستقیم کارگران هستند، در صورت قانون‌شکنی زمانی به شکل غیبت در محل کار یا عدم انجام کار براساس ساعت مشخص‌شده، متحمل جریمه‌ها و محرومیت‌های مالی از سوی کارفرمایی می‌شد که به‌نوعی اهرم قضایی دولت محسوب می‌شد و نظم زمانی را برقرار می‌ساخت.

۲.۱.۳.۳ مشاغل دولتی

مشاغل دولتی مشتمل بر تمامی گروه‌هایی بودند که کارفرمایشان دولت بود و حقوقشان را از آن دریافت می‌کردند و عنوان کارمند به آنان اطلاق می‌شد. باتوجه به ابعاد و گستردگی پروژه نوسازی در دوره پهلوی، تعداد نهادهای دولتی و کارکنان آن، در مقایسه با گذشته، فراوانی قابل توجهی یافت. در نتیجه این کارکنان نیز هم موضوع سیاست‌گذاری بودند و هم عامل نظارت و کنترل فرادستانه دولت بر دیگر نهادهای عمومی و خصوصی حقیقی و حقوقی. بنابراین، توجه به این سازوکارها می‌تواند نشان‌دهنده چگونگی روند نهادی‌شدن ساختار زمان مدرن در جامعه ایران نیز باشد.

اما سازوکار دولت برای پیش‌برد برنامه‌های زمانی‌اش در ادارات تحت اقتدارش چه بود و از طریق چه کنش‌هایی سعی در حل چالش‌های پیش‌آمده و درونی‌سازی یا نهادینه‌کردن

فرهنگ زمانی کاری مدرن در میان کارمندانش به عنوان گروه واسط دولت و جامعه و نیز نمونه‌ای اعلای سیاست‌های نوسازی پهلوی و قشر مهمی از گروه‌بندی‌های جدید اجتماعی در دوره پهلوی داشت؟

می‌توان عملکرد دولت در این زمینه را طبق شدت کنش‌ها به سه سطح تقسیم کرد. سطح اول کنش‌ها صرفاً اقداماتی بودند که در جهت هشدار به کارمندان انجام می‌شدند و بیش‌تر بخش‌نامه‌های درون‌سازمانی یا کلی‌ای را شامل می‌شدند که با تعیین و تشریح ساعات رسمی کار، کارمندان را از غیبت یا تأخیر در کار برحذر می‌داشتند و عواقب این اقدام را برایشان شرح می‌دادند.

شاید بتوان نخستین روی‌داد شاخص ملی را، که حساسیت‌ها و تلاش دولت برای نظارت بر ساحت زمانی جامعه ایران با استفاده از قدرت استیلایی دولت مدرن را نشان می‌دهد، رخدادهای پس از کودتای سوک اسفند ۱۲۹۹/۲۲ فوریه ۱۹۲۱ م رضاخان دانست که در اعلامیه معروف «من حکم می‌کنم» با اعلام حکومت نظامی به ممنوعیت حضور مردم عادی «از ساعت هشت بعدازظهر» در معابر اشاره می‌شود. در سال‌های ۱۳۰۰ ش اداره حکومت نظامی تهران در طی حکمی به تعیین ساعت کار برای کارکنان دولت پرداخت و ساعت ورود اعضا و کارکنان اداره‌ها هشت صبح تعیین شد که تا دوازده نیز ادامه داشت و بعدازظهر نیز از ساعت سه تا شش باید به کار اشتغال می‌داشتند. در ادامه حکم نیز اخطار داده شد که در صورت عدم حضور به موقع در روز اول حقوق یک روز، روز دوم حقوق دو روز، روز سوم حقوق سه روز کسر خواهد شد و در صورت تکرار از دفعه چهارم از کار اخراج خواهند شد (ساکما ۱۳۰۰: ۲۹۳/۰۰۱۴۷۸). در موردی دیگر که در میان اسناد همین مجموعه موجود است، مشاهده می‌شود که رئیس کابینه ساعت کار را از هشت صبح تا یک و از سه تا شش اعلام کرده و خواستار اخطار در این مورد شده است (همان). در اخطاریه دیگری نیز، خطاب به عموم آقایان اعضا و اجزای حکومت نظامی، ساعت کاری از هفت صبح تا دوازده و از سه تا شش بعدازظهر تعیین شده و هشدار داده شده است که در صورت عدم حضور در محل کار طبق ساعت مقرر، براساس حقوق دریافتی در هر ساعت، جریمه خواهند شد (همان). در مورد مشابه دیگر، که خطاب به تمامی کارکنان اداره حکومت نظامی صادر شده، ساعت کار صبح از نه تا دوازده و بعدازظهر نیز از ۲:۳۰ تا ۵:۳۰ تعیین شده و تأکید شده است که در موعد مقرر سرکار حاضر شوند و در آخر اخطار شده است که در صورت تخلف با متخلف برخورد خواهد شد (همان).

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۷۹

پس از این نیز در بخش‌های مختلف دولتی با کارکردهای گوناگون، شاهد چنین اسناد هشدارهایی درباره «رعایت ساعت» بر مبنای زمان‌بندی مدرن در قالب اختطاریه و بخش‌نامه می‌توان بود.

چنان‌که سندی مربوط به وزارت خارجه قابل‌مشاهده است که در آن ساعت کار ایام تابستان در سال ۱۳۰۵ ش از هفت تا دوازده تعیین شد و تأکید شد که در این ساعات، هیچ‌یک از کارکنان بدون اجازه کتبی رئیس بالادستی خود حق غیبت ندارند و پس از ورود تا زمان اتمام ساعت کاری حق خروج نخواهند داشت (ساکما ۱۳۰۵: ۳۶۰/۰۰۰۸۴۸).

حتی در همین سطح اول نیز شاهد نقش‌آفرینی و آمریت بسیار زیاد دولت می‌توان بود و نمونه‌های آن را می‌توان در اسناد وزارت‌خانه‌های مختلف مشاهده کرد. برای مثال، وزارت مالیه با صدور بخش‌نامه‌ای در تاریخ یازدهم دی ۱۳۱۰، با خطاب قراردادادن اداره مالیه ایالت خراسان، بیان می‌دارد که سرای‌داری برای انبارهای تحویل دخانیات (توتون و تنباکو) در نظر گرفته شود تا به صورت شبانه‌روزی به دریافت کالاها پرداخته شود و بدین ترتیب اوقات تلف نشود و زمینه‌ساز سوءاستفاده نیز نگردد (ساکما ۱۳۱۰-۱۳۱۱: ۲۴۰/۰۳۴۲۴۴). در برگه دیگری از بخش‌نامه مذکور با اشاره به شکایت حاج اسماعیل سیگاری، که اقدام خودسرانه مأموران ماشین‌خانه را در تعیین ساعات کار از هشت صبح تا پنج بعدازظهر و تعطیلی کار برای ناهار گزارش داده بود، اداره مالیه مشهد مخاطب قرار گرفته و درخواست شده است تا طبق نظام‌نامه از پیش تنظیم‌شده، که دارای ساعت کار مخصوص است، رفتار کنند و برای جلوگیری از کاهش کیفیت عملکرد و کسری درآمد، بدون اجازه قبلی به تصمیم خودسرانه اقدام نکنند و از اول آفتاب تا غروب در انبار را به‌روزی مردم باز نگه دارند (همان). مشابه چنین دغدغه زمانی در روند فعالیت بلدیة مشهد نیز قابل‌مشاهده است، به‌طوری‌که در تاریخ پانزدهم مرداد ۱۳۱۱ ش ساعت کار بعدازظهر از چهار تا ۶:۳۰ تعیین شده و تأکید بر حضور اول وقت کارکنان بر سر وظایفشان شده است. ظاهراً برحسب متن فرمان، علت تعیین ساعات مذکور درخواست کارکنان بوده است (ساکما ۱۳۱۱: ۲۹۳/۰۲۸۲۲۱). ذکر این نکته لازم است که چنین رویه هشداردهنده‌ای حتی در درون وزارت‌خانه و ادارات وابسته نزدیک جاری بوده است، چنان‌که در موردی با مورد خطاب قراردادادن اعضا و کارکنان اداره، آنان را از اتلاف وقت که ظاهراً در آن زمان جاری و رایج بوده بر حذر داشته و اخطار داده شده است که در صورت مشاهده، متخلف مورد مواخذة شدید قرار خواهد گرفت (ساکما ۱۳۱۴-۱۳۱۶: ۲۳۰/۰۳۶۹۹).

آنچه به چشم می‌خورد آن است که علاوه بر صدور هشدارهای پیاپی، دولت در مواردی حتی نظارت بیش‌تری به خرج داده است و با صدور درخواست‌ها و توصیه‌های مداوم به یک

مجموعه تلاش داشت تا آنان را مقید به حفظ نظم کاری کند تا بدین وسیله تاحد ممکن از هرگونه هزینه تراشی احتمالی جلوگیری به عمل آورد.

البته وجود چنین مواردی حکایت از اهمال برخی از ادارات و بخش های مختلف دور از پایتخت در اجرای قوانین مصوب دولت نیز دارد، به طوری که باتوجه به گسترده بودن این اهمال ها، گزارش آن ها به پایتخت نیز می رسیده است، اما در همین مورد جدیت و پی گیری دستگاه های بالادست را نیز می توان مشاهده کرد که به هشدار یا توبیخ مجموعه های مختلف می پرداختند و آنان را به حفظ قوانین زمانی مجاب می کردند.

پس برطبق نمونه های مذکور مشاهده می شود که چگونه با استفاده از اقتدار دولت تلاش می شد تا با بیان سلسله محرومیت هایی که تأخیر یا غیبت در کار برای هر کارمند به دنبال دارد، با ساختن اخلاق کاری حول رعایت زمان مدرن، آنان را از این عمل بازدارند که این اقدام را می توان نوعی فرهنگ سازی دولتی نیز به شمار آورد. تلاش دولت برای باقی ماندن در سطح اول سیاست اخطار و تعیین دقیق ساعت کاری و دریافت بیشترین بازده از آن بسیار پررنگ بوده است؛ زیرا کم هزینه ترین سطح از کنش دولت برای تنظیم ساعت نظارت و کنترل بر کار کارمندان بوده است، بدون آن که به ایجاد تنش در سطح یک اداره یا خارج کردن برخی از کارکنان از ریل فعالیت منجر شود که ممکن است به کاهش بازدهی در هر مجموعه منجر گردد. سطح بعدی کنش دولت شکلی عملیاتی و جدی تر به خود می گرفت و سلسله اقداماتی را نه برای اعمال محرومیت، بلکه برای جلوگیری از قانون شکنی یا دشوار کردن آن به انجام می رساند. در این سطح دولت سعی می کرد با پیاده سازی ابتکارات و در نظر گرفتن تمهیداتی، عرصه را برای اعمال خلاف قانون و تخطی از ساعت کاری بر افرادی که قصد مبادرت به آن را داشتند تاحد ممکن بسته و نوعی دشواری در هنگام ارتکاب عمل بزه کارانه یا شرم ساری و ترس از مجازات بعد از ارتکاب آن را به وجود آورد. این سطح از کنش های دولت برای تحدید اقدامات قانون شکنانه و غیرممکن ساختن اعمال بزه کارانه تاحد ممکن توسط کارکنان دولت است.

چنان که قابل مشاهده است، بخش نامه ای از حکومت اصفهان به ادارات دولتی وجود دارد که در تاریخ نوزدهم آذر ابلاغ شده و ساعت کار را از ۸:۳۰ لغایت ۲:۳۰ تعیین کرده است و گزارش این بخش نامه به وزارت داخله ارسال شده است (ساکما ۱۳۰۹: ۲۹۳/۰۷۸۷۲۰). به دنبال این بخش نامه، نامه ای با عنوان اخطار در همین تاریخ توسط معاون حکومت به ادارات تابعه ارسال و با اعلام مجدد ساعت کار، بر امضای هر روزه دفتر حضور و غیاب توسط کارکنان و پیش خدمت ها تأکید شده است (همان) یا در موردی مشابه، براساس بخش نامه ای مربوط به

ایالت فارس صادره در سال ۱۳۱۰ ش و براساس دستوری که از مقام بالا رسیده است، به همه کارکنان کابینه اداره ایالتی به‌طور جدی اخطار داده شده که مطابق با ساعات کاری مشخص عمل کنند و در صورت تأخیر ده دقیقه‌ای، انفصال از خدمت در انتظار متخلف خواهد بود. هم‌چنین، همگان به امضای کتابچه مربوط به حضور و غیاب ملزم شدند (ساکما ۱۳۱۰: ۲۲۰/۰۱۸۲۵۸).

در بخش‌نامه صادره در شانزدهم تیر ۱۳۱۱ ش بلدیۀ مشهد مشاهده می‌شود که ساعت کاری را از هجدهم تیر از ساعت هفت صبح تا دوازده و از پنج تا ۷:۳۰ تعیین کرده بودند و در آن به کارکنان مربوطۀ تفتیش دستور داده شد که بر حضور و غیاب کارکنان براساس دفتر مربوط به این کار نظارت کنند؛ زیرا در هنگام پرداخت حقوق موردتوجه قرار خواهد گرفت و مدت غیبت موجب کسر مبلغی خواهد شد (ساکما ۱۳۱۱: ۲۹۳/۰۲۸۲۲۱).

این اسناد مربوط به مکانیسم اخطار و تنبیه، این تفسیر را برجسته می‌کند که درطول فرایند منظم‌سازی زمان مدرن و تنظیم ساعات کار از سوی حکومت، از طرف اعضای جامعه در جریان اجرای سیاست زمان‌مندی مدرن، آگاهانه یا غیرآگاهانه با تأخیر در انجام کارها یا غیبت در محل کار، مقاومت صورت می‌گرفت. کارکنان تلاش داشتند تا در این چرخه زمانی منظم مدرن قابل‌اندازه‌گیری و ارزیابی وارد نشوند و درمقابل متصدیان امور نیز با اعمال جریمه‌های گوناگون سعی می‌کردند تا این ناهنجاری‌ها را متوقف کنند و آنان را در این نظم زمانی مدرن قابل‌نظارت قرار دهند.

واکاوی چنین مقاومت‌های فردی و پرتعدادی دربرابر قوانین مصوب زمانی که می‌تواند ریشه در عوامل فرهنگی و موقعیت اجتماعی یا منافع اقتصادی افراد جامعه داشته باشد، ما را با این واقعیت روبه‌رو می‌سازد که سیاست‌گذار دولتی با عبور از چه چالش‌هایی توانست سرانجام نظم زمانی موردنظر خود را به‌تدریج در جامعه برقرار سازد.

می‌توان یکی از دلایل کام‌یابی‌های تدریجی دولت در امر اجرای نظم زمانی مدرن در ساختار اداری و کاری کشور در دوره پهلوی اول را سازگاری و به‌روزرکردن خود و عملکردش درقبال واکنش‌های جامعه دانست. اسناد نشان می‌دهد دولت با انجام هر کنش و مشاهده واکنش‌های گوناگون، به‌ویژه در قالب قانون‌شکنی و تمرد از فرامینش، گامی دیگر به جلو برداشته است و پاسخی را برای اقداماتی از این دست می‌یافت و به‌فراخور آن راه‌حلی برای چنین سرپیچی‌هایی ارائه و اجرا می‌کرد. به همین علت، متمردان و قانون‌شکنان ساحت زمان مدرن کار، به‌تدریج کاهش یافتند و درنهایت تاحد زیادی دربرابر اقدامات مجدانه و پی‌گیرانه دولت محو شدند،

تأجایی که تقریباً وضعیت یک‌دست زمانی به‌مدد اقدامات و تلاش‌های دولت و البته میل تدریجی مردم به فرهنگ زمانی جدید پدیدار شد و ساختار زمان مدرن ایران شکل گرفت.

مجموع کنش‌هایی را که دولت در سطح دوم انجام داد، می‌توان مشتمل بر به‌کارگیری دفتر حضور و غیاب و یادداشت تأخیرها و یادداشت‌های هر کارمند و تصمیم‌گیری براساس آن‌ها دانست. علاوه‌بر آن دستگاه‌هایی نیز وظیفه نظارت بر این دفترها را عهده‌دار شدند. دیگر اقدام دولت در این زمینه نیز ممانعت از ترک محل کار توسط کارمندان تا پایان وقت اداری بود که این اقدام را به‌صورت فیزیکی و مستقیم یا با توسل به تهدیدها و هشدارهای گوناگون به‌انجام می‌رساندند.

سومین سطح از اقدامات دولت نیز مجموعه‌کنش‌های مستقیم تنبیهی و کاملاً مجازات‌محوری بود که در طی آن متخلفان را شناسایی و از طریق دستگاه‌های ناظر موجود در هر اداره یا قوه قضاییه با آنان برخورد و مجازات‌شان می‌کردند تا از این طریق به دو هدف دست یابند. نخست آن‌که شخص بزه‌کار و قانون‌شکن را به رعایت قوانین زمانی از طریق اعمال فشار و محدودیت‌های معین‌شده مجاب کنند و دوم آن‌که درس عبرت و هشدار مضاعف را به دیگرانی نشان دهند که به چنین اقداماتی متمایل اند یا ممکن است بدان اقدام ورزند.

مجازات‌هایی هم که در اسناد و بخش‌نامه‌های آن دوره قابل مشاهده است اغلب از نوع اقتصادی و محرومیت‌های مربوط به این حوزه است که به عللی که پیش از این شرح داده شد، برای جلوگیری از قانون‌شکنی بر کارمندان و کارگران بسیار اثرگذار بوده و آنان را به گردن‌نهادن به فرامین دولت، هنجارهای مشخص‌شده، و تطابق با نظم زمانی و ساعت کاری جدید وادار می‌ساخت. کسانی هم که به‌طور غیرمستقیم درصدد گذر از قوانین تعیین‌شده بودند مورد هشدار قرار می‌گرفتند و در سطح سوم کنش‌ها، مورد مجازات توسط دستگاه‌های ناظر و مسئول قرار می‌گرفتند. این امر ناشی از کالایی‌شدن زمان مدرن در قالب ادبیات صرفه و سود و زیان اقتصادی بود که رابطه‌ای دوطرفه را برای تنبیه و تشویق حقوقی و قضایی با استفاده از ظرفیت اقتدار نهاد دولت فراهم می‌کرد.

بخشی از محتوای اسناد تاریخی سازمان‌های اداری و مشاغل آزاد، که در بالاتر موردارجاع واقع شد، نشان می‌دهد سطح سوم کنش‌های دولت به‌صورت پلکانی و تدریجی انجام می‌شد و مجازات‌ها با توجه به بازخورد هر مرحله متوقف می‌شد یا افزایش می‌یافت. آن‌که پس از یک یا دو تأخیر از چنین عملی دست می‌کشید، تنها مجازاتی در اندازه کسر مقداری از حقوق خود را متحمل می‌شد یا مدتی از خدمت منفصل می‌شد، اما کسانی که بر قانون‌شکنی خود اصرار یا در

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۸۳

درجه بالا بدان مبادرت می‌ورزیدند، با محرومیت‌های مالی سنگین و طولانی‌مدت و حتی اخراج دائم از کار مواجه می‌شدند تا با طرد از فضاها و کاری، هم به سلامت اداری هر مجموعه کاری خدشه وارد نکنند و هم بر اثر تحمل فشارهای ناشی از مجازات از چنین اقداماتی روی گردان شوند. نمونه‌های موجود این مجازات‌ها نیز تمامی سندهایی هستند که پیش از این مورد اشاره قرار گرفتند و ثبت و ضبط همین اطلاعات جزئی نشان‌دهنده ابعاد حقوقی و قضایی این اسناد مرتبط با رخدادهای جزء در سازمان‌های اداری کشور و اهمیت یافتن آن‌ها تحت تأثیر چرخش زمان‌بندی مدرن در مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه ایران است. اگرچه در این مرحله یک تغییر اساسی را به خود دیدند و آن نیز حرکت از سوی اخطار و هشدارهای پیاپی به سوی اقدام عملی بود، چنان‌که در برخی موارد هم چون اداره حکومت نظامی تهران کسر پلکانی حقوق و در نهایت انفصال از خدمت (ساکما ۱۳۰۰: ۲۹۳/۰۱۴۷۸)، ایالت فارس انفصال از خدمت (ساکما ۱۳۱۰: ۲۲۰/۰۱۸۲۵۸)، بلدیة مشهد کسر حقوق و اعمال جریمه (ساکما ۱۳۱۱: ۲۹۳/۰۲۸۲۲۱)، و فرمان‌داری یزد انفصال از خدمت را می‌توان دید تا بدان پایه که در همین جهت بخش‌دار خرائق به علت ترک خدمت و تکرار این عمل از منصب خود برکنار شد (ساکما ۱۳۲۱: ۹۶/۲۹۳/۱۰۱۷۳).

در هر صورت، چنین عملکردهایی و کنش‌هایی در مقابل چالش‌های متعدد ناشی از چرخش زمانی مدرن در سیاست‌نوسازی دوران پهلوی توسط دولت، از سویی نشان‌دهنده عزم جدی آن در برقراری نظم زمانی جدید و از سویی دیگر هم تصویرگر وسعت چالش‌ها و سرپیچی‌ها بوده که تلاش شده است تا با جدیت و سخت‌گیری در این راه با استفاده از ظرفیت حقوقی قضایی ناشی از اقتدار دولت مدرن، مانع هرگونه قانون‌شکنی شود و چالش‌های موجود را از میان بردارد.

چنین مواردی بیان‌گر این است که دولت همان‌گونه که در جهت قانون‌گذاری تلاشی جدی کرد، همتی مضاعف را نیز در جهت اجرای صحیح قوانین و تعقیب و مجازات متخلفان سرلوحه اعمال خود قرار داد تا از ره‌گذر تمهیدات قانونی و قضایی، به تدریج فرهنگ زمانی جدید را در جامعه ایران نهادینه کند.

۴. نتیجه‌گیری

یکی از مسائل مهم برنامه مدرنیزاسیون دوره پهلوی، تغییر در نظم زمانی سنتی جامعه ایران و ایجاد و تثبیت نظم زمانی مدرن بود که در اجرای این قانون باتوجه به ابعاد کالایی‌شدن زمان و

نیز وجوه یکسان‌سازانه هماهنگ‌سازی زمانی مدرن چالش‌های مختلفی را ایجاد کرد. بررسی اسناد و مدارک موجود از دوره پهلوی اول بیان‌گر این است که این چالش‌ها در تنوع و گستردگی و ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی پدیده نیز تازگی داشتند. چالش‌هایی که به علت تنوع و خاستگاهشان و همچنین اختصاص به حوزه جغرافیایی و فرهنگی ایران، راه‌حل‌های مخصوص به خود را می‌طلبیدند. نوع کنش دولت پهلوی در جهت فهم و مدیریت این چالش‌ها را به دو دسته کلی می‌توان تقسیم کرد. دولت مذکور چالش‌های جغرافیایی و دینی را با درک مناسب شرایط جامعه و مقتضیات آن زمان کشور تاحد زیادی پذیرفت. این چالش‌ها را نیز به قیمت تحمل هزینه‌های سازمان‌دهی و به‌کارگیری ابتکارات و روش‌های جای‌گزین برای جبران انعطاف در اجرای نظم زمانی مدرن، با استفاده از ظرفیت همان نظم زمانی مدرن و تغییر در ساعات کاری، مدیریت کرد و نقشه‌نوسازی زمانی ایران را با این چالش‌ها ترسیم کرد، اما در حوزه مناسبات اجتماعی و نیروی انسانی، دولت پهلوی تاحدی رویکردی متفاوت را در پیش گرفت. این دولت در این جهت با بهره‌گیری از اهرم‌های حقوقی قانون‌گذاری، اجرایی، و قضایی نخست نقشه‌ای کلی و دقیق از زمان‌بندی مدرن در ایران را براساس ساختار منسجم و هماهنگ زمانی ترسیم کرد. سپس، قوانین خود را براساس آن تعیین کرد. در ادامه نیز، در جهت تثبیت و اجرای قوانین زمانی مذکور، اقتدار قضایی خود را با قوت مورد استفاده قرار داد، به‌طوری‌که قانون‌شکنان در برابر قوانین زمانی جدید را با تمهیدات گوناگون قانونی و قضایی، از امتیازات گوناگون اجتماعی و اقتصادی محروم کرد تا بدین وسیله عناصر مقاوم در برابر قانون زمان مدرن را درهم بشکند و می‌توان گفت تاحد زیادی در این امر موفق بود. این رویه هم‌راه با عمومی‌سازی استفاده از شیء مکانیکی ساعت مدرن به‌عنوان کالای مصرفی جدید در فضاهای اداری، مبلمان شهری، و سپس حوزه‌های خصوصی شهروندان از خانه‌ها تا بدن‌ها ممکن شد. این سازوکار ترویجی زمان‌مندی جدید توسط گسترش کاربرد ساعت مکانیکی در جامعه هم‌راه با تعیین ساعت رسمی و تنظیم زمان بخش‌های مختلف جغرافیایی با افق زمانی و جغرافیایی تهران به‌عنوان پایتخت کشور ایران باعث شد سبک نوینی از زندگی اجتماعی و حیات روزانه مردم و تعیین‌کننده اوقات کارشان در نهادهای دولتی، عمومی، و خصوصی با ضرباهنگ یکسان و هماهنگ زمان مدرن شکل بگیرد.

کتاب‌نامه

ابراهیم‌نژاد، هرمز (۱۴۰۲)، *تاریخ پزشکی در ایران؛ حرفه، تخصص و سیاست*، ترجمه محمد کریمی، تهران: شیرازه

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۸۵

اتابکی، تورج (۱۳۸۵)، *تجدد آمرانه جامعه و دولت در عصر رضاشاه*، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس.

اتابکی، تورج (۱۳۹۰)، *دولت و فرودستان؛ فراز و فرود تجدد آمرانه در ترکیه و ایران*، ترجمه آرش عزیزی، تهران: ققنوس.

اتحادیه، منصوره و الهام ملک‌زاده (۱۳۸۸)، «بهداشت و اقدامات خیریه بهداشتی در دوره رضاشاه»، *تاریخ اسلام و ایران*، ش ۳، پیاپی ۷۹، ۱-۲۵.

ادیب‌زاده، مجید (۱۳۸۹)، *مدرنیته زایا و تفکر عقیم؛ چالش تاریخی دولت مدرن و باروری علوم انسانی در ایران*، تهران: ققنوس.

استوار، مجید (۱۴۰۲)، «آموزش و نوسازی ایران در دولت پهلوی اول»، *دولت‌پژوهی*، س ۳۴، ش ۲، ۵۷-۹۷.
اکبری، محمدعلی (۱۳۸۴)، *تبارشناسی هویت جدید ایرانی (عصر قاجاریه و پهلوی اول)*، تهران: علمی و فرهنگی.

بالسلو، سیوان (۱۴۰۰)، *مردانگی ایرانی (در اواخر قاجار و اوایل پهلوی)*، ترجمه لعیا عالی‌نیا، تهران: همان.
برک، پیتر (۱۳۹۳)، *تاریخ و نظریه اجتماعی*، ترجمه حسینعلی نوذری، تهران: طرح نو.

تامپسون، ادوارد پالم (۱۴۰۲)، *زمان، انضباط کاری و سرمایه‌داری صنعتی*، ترجمه حسن پورسفیر، تهران: شیار.
جانب‌الهی، محمدسعید (۱۳۹۸)، *دائرة المعارف بزرگ اسلامی*، به سرپرستی محمدکاظم موسوی بجنوردی، ج ۴، ذیل مدخل «زمان‌سنجی»، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.

خلیلی‌خو، محمدرضا (۱۳۷۳)، *توسعه و نوسازی ایران در دوره رضاشاه*، تهران: جهاد دانشگاهی.
رزا، هارتموت (۱۳۹۸)، *شتاب و بیگانگی؛ به سوی نظریه‌ای انتقادی درباره زمان در جامعه مدرن متأخر*، ترجمه حسن پورسفیر، تهران: آگه.

روستایی، محسن (۱۳۷۹)، «رای‌زنی ایران عصر رضاشاه درباره یک واژه تاریخی (ایران به جای پرس)»، *گنجینه اسناد*، پیاپی ۳۷ و ۳۸، ۶۰-۶۷.

سروش‌فر، زهره (۱۳۹۸)، *زمان در زندان؛ سیاست‌گذاری تقویم در سال‌های پس از انقلاب اسلامی*، تهران: آرما.

سروش‌فر، زهره (۱۴۰۲)، *سرگذشت اجتماعی تقویم در ایران*، تهران: اگر.
شایق، سیروس (۱۴۰۰)، *توانا بود هرکه دانا بود؛ علم، طبقه و تکوین جامعه مدرن ایرانی ۱۲۸۰-۱۳۳۰*، ترجمه مارال لطیفی، تهران: شیرازه.

شهری، جعفر (۱۳۶۸)، *تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم*، ج ۳، تهران: رسا.
شهری، جعفر (۱۳۸۳)، *طهران قدیم*، ج ۱، تهران: معین.

صیاد، محمدرضا (۱۳۷۵)، «پیدایش و سیر تحول تقویم هجری شمسی»، *وقف میراث جاویدان*، پیاپی ۱۵ و ۱۶، ۱۰۹-۱۱۸.

۱۸۶ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

- فربرن، مایلز (۱۳۹۴)، *تاریخ اجتماعی: مسائل، راهبردها، و روش‌ها*، ترجمه ابراهیم موسی‌پور بشلی و محمد ابراهیم باسط، تهران: سمت.
- قاسملو، فرید (۱۳۹۵)، *دانش‌نامه جهان اسلام*، زیر نظر غلامعلی حداد عادل، ج ۲۱، ذیل مدخل «زمان‌سنجی»، تهران: بنیاد دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- قلی‌پور، علی (۱۴۰۰)، *پرورش ذوق عامه در عصر پهلوی*، تهران: نظر.
- کرونین، استفانی (۱۳۹۸)، *ارتش و حکومت پهلوی*، ترجمه غلامرضا علی‌بابایی، تهران: خجسته.
- کریمیان سردشتی، نادر (۱۳۸۴)، *تاریخ زمان‌سنجی و صنعت ساعت‌سازی*، تهران: امیرکبیر.
- لیدمن، سون اریک (۱۳۸۸)، *در سایه آینده: تاریخ اندیشه مدرنیته*، ترجمه سعید مقدم، تهران: اختران.
- محمدی، منظر و سیدسعید سیداحمدی زاویه (۱۳۹۶)، «لباس متحدالشکل: بازنمایی قدرت و مدرنیته (دوران پهلوی اول)»، *تاریخ ایران*، پیاپی ۸۱، ۷۵-۱۰۲.
- مک‌رایلد، داندل و آورام تیلور (۱۳۹۷)، *نظریه اجتماعی و تاریخ اجتماعی*، ترجمه محمد غفوری، تهران: سمت.
- مناشری، دیوید (۱۳۹۷)، *نظام آموزشی و ساختن ایران مدرن*، ترجمه محمدحسین بادامچی و عرفان مصلح، تهران: حکمت سینا.
- منظورالاجداد، محمدحسین (۱۳۸۰)، *سیاست و لباس: گزیده اسناد متحدالشکل شدن البسه (۱۳۰۷-۱۳۱۸)*، تهران: سازمان اسناد ملی ایران، پژوهشکده اسناد.
- هال، استوارت و برم گبین (۱۴۰۳)، *درآمدی بر فهم جامعه مدرن*، ج ۱-۴، گروه مترجمان، تهران: آگه.
- یاراحمدی، معصوم (۱۳۹۳-۱۳۹۴)، «بررسی رویکرد هویتی حکومت رضاشاه»، *مطالعات تاریخی*، پیاپی ۴۷ و ۴۸، ۱۰۹-۱۳۸.

اسناد

- ساکما (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران) (۱۳۰۰)، ۲۹۳۰۰۱۴۷۸؛ (۱۳۰۲)، ۲۹۷۰۱۲۴۵۷؛ (۱۳۰۵)، ۲۹۷۰۰۶۸۹؛ ۲۹۷۰۰۲۰۲۷، ۳۱۰۰۲۰۰۸۴۸؛ (۱۳۰۶)، ۲۱۰۰۰۱۴۳۹، ۲۹۷۰۰۲۲۹۵، ۳۱۰۰۱۸۷۷۳؛ (۱۳۰۷)، ۲۹۷۰۳۰۹۹۴، ۳۱۰۰۶۷۲۲۷؛ (۱۳۰۸)، ۲۹۷۰۴۵۲۰۲، ۹۱۲۹۷۳۳۱۲؛ (۱۳۰۹)، ۲۹۳۰۷۸۷۲۰؛ (۱۳۱۰)، ۲۲۰۰۱۸۲۵۸، ۲۹۷۰۳۶۸۳۷، ۳۱۰۰۶۷۴۸۶؛ (۱۳۱۱)، ۲۹۳۰۲۸۲۲۱، ۲۹۷۰۰۹۸۴۳؛ (۱۳۱۰-۱۳۱۱)، ۲۴۰۰۳۴۲۴۴؛ (۱۳۱۳)، ۲۹۷۰۲۷۸۲۴؛ (۱۳۱۴)، ۲۱۰۰۰۷۷۴۱، ۲۴۰۰۵۵۶۸۷؛ ۹۶۲۹۸۱۹۳۴۰؛ (۱۳۱۶)، ۲۹۳۰۹۱۹۹۴، ۳۱۰۰۶۲۷۵۹؛ (۱۳۱۷)، ۲۹۳۰۱۴۳۱۸؛ (۱۳۱۹)، ۹۶۲۹۸۲۴۲۰۴؛ (۱۳۲۱)، ۹۶۲۹۳۱۰۱۷۳؛ (۱۳۳۰ ق)، ۳۷۰۰۱۲۰۶۰؛ (۱۳۳۵ ق)، ۲۱۰۰۰۳۴۶۶؛ (۱۳۱۴-۱۳۱۶)، ۲۳۰۰۰۳۶۹۹؛ (۱۳۱۹-۱۳۲۰)، ۹۶۲۹۸۱۸۰۰۱؛ (بی‌تا)، ۳۱۰۰۴۷۲۹۴.
- کمام (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی) (۱۳۰۵)، ۱۰۱۱۶۸۷۱۴؛ (۱۳۱۵-۱۳۱۶)، ۱۰۱۱۱۰۱۲۷۱۱۹۶.